

III. del: RELIGIJA V MODERNI IN POSTMODERNI DRUŽBI – KOT ODVISNA SPREMENLJIVKA

SPREMEMBE V DRUŽBI VODIJO K SPREMEMBAM V RELIGIJI

- **Parsons:** Religija je z družbenimi spremembami izgubila nekatere funkcije
- **Marx:** religija bo postopoma izginila
- **Turner:** Ko se fevdalizem umakne kapitalizmu, religija izgubi funkcijo omogočanja prenosa lastnine iz generacije v generacijo
- **Berger / Luckmann:** izginjanje družbene »strukture verodostojnosti« vodi k izginotju religije, ki je povezana z njo
- **Sekularizacija:** industrializacija vodi k zmanjševanju pomena religije

1. RAZVOJ ZNANOSTI, DEMOGRAFSKE SPREMEMBE, INDUSTRIALIZACIJA, URBANIZACIJA

- razvoj znanosti sprožil večino sprememb - industrializacija in urbanizacija

A. Teorija demografske tranzicije in religije

V zadnjih dveh stoletjih smo pričeli eksplozivno številčno rasti svetovnega prebivalstva. To ras oziroma številčno gibanje prebivalstva proučuje posebna veja sociologije - demografija.

Silovito, eksplozivno rast svetovnega prebivalstva : Do leta 1650 svetovno prebivalstvo nikoli ni preseglo 400 do 600 milijonov ljudi. Danes -6,6 milijard ljudi

Gostota je po različnih delih sveta in kontinentih zelo različna. 40 prebivalcev/ km².

Številčno gibanje prebivalstva na določenem ozemlju določajo štiri komponente:

- **pozitivni:** nataliteta, imigracija,
- **negativni:** mortaliteta, emigracija.

Pri proučevanju svetovne populacije migracijskega vidika ni potrebno upoštevati. Upoštevamo torej le količnika natalitete in mortalitete (v promilih: število rojenih/umrlih na 1000 prebivalcev).

štiri različne faze tega procesa:

1. **prvotno ravnotežje** - naravni prirast prebivalstva 5 promil (5 prebivalcev letno /1000 prebivalcev);
2. **faza demografske eksplozije** - mortaliteta se zniža, nataliteta ostane na prvotni ravni, naravni prirast se močno poveča; vzrok - ni v zvišanju natalitete(!), marveč v padcu mortalitete (razvoj znanosti)
3. **faza demografske upočasnitve** – poleg mortalitete se začne strmo zniževati tudi nataliteta, kar pomeni zmanjševanje naravnega prirasta populacije; porast standarda življenja (ekonomija)
4. faza **novega ravnovesja** (mortaliteta pribl. 10 promil, nataliteta nekoliko višje – razlika med njima je podobna prvotni, vendar na višji številčni ravni svetovne populacije.

Evropa in S Amerika sta namreč že v 4. fazi (demografska tranzicija že iztekla), Azija (Kitajska in Indija) je na začetku faze umirjanja, južna Amerika je v precejšnji meri še v 2. fazi eksplozivne rasti, medtem ko je npr. Afrika šele na začetku 2. faze.

B. Znanost in industrializacija

Industrializacija pomeni uporaba znanstvenih odkritij in dosežkov v gospodarstvu- znanstvena, tehnična, industrijska revolucija. Proizvodnja se osamosvoji nekdanjih družinskih okvirov. Ker se prične proizvajati več kot potrebujemo, postane proizvodnja dobrin vse bolj sama sebi namen. Vse težje je videti celoto, vsak vidi le svoj vidik. Tudi sam človek postaja vse bolj zreduciran (ponižan) na stopnjo funkcije. značilnosti:

- človek sebe dojema kot **središče dogajanja** -od narave se začuti vse bolj neodvisnega
- **vrednote stopijo v ozadje**- to je prepuščeno svobodni izbiri posameznikov
- **funkcionalnost** postane odločilnejša od vzročnosti
- **matematično-tehnična racionalnost** (znanstveno mišljenje) ; včasih- religija, moralne vrednote
- **znanost** (tehnika) dobiva vlogo **vladajoče religije** moderne družbe

C. Urbanizacija

-značilnost industrijske družbe,

-eksplozivno naraščanje mest (ljudje množično zapuščajo svoja bivališča na deželi in se selijo v mesta) in mestnega načina življenja.

- urbanizacija in industrializacija- poleg koncentracije ljudi pomeni tudi **koncentracijo dela in kapitala, upravnih funkcij, politične moči, pa tudi duhovnih potenc.**

Proces urbanizacije

Vzroki:

- **ekonomski** faktor: v mestu je več delovnih mest, boljši zaslužek, praviloma višji standard
- **družinski** faktor: v kmečkem gospodarstvu in načinu življenja je bilo malo možnosti za poroko (praviloma se je lahko poročil le najstarejši sin) in ustanovitev lastne družine (ker je moral imeti za to posest, ki pa se zaradi gospodarskih razlogov ni mogla deliti med vse otroke);
- **socialni** faktor: lažji način življenja - le 8 ur dela, prosti čas, boljše družbeno varstvo, pokojnina
- **kulturni** faktor: več možnosti za šolanje, kino, gledališče

Forresterova teorija o urbani dinamiki govori o pretoku energije med urbanim in ruralnim podsistemom. Ljudje, kapital, kulturo-civilizacijski potenciali... se selijo iz dežele v mesta dokler se mesto ne zasiti. Nato pa se ta tok ustavi oziroma se obrne nazaj k podeželju (**dezurbanizacija**).

Danes: mestne strukture so v krizi: usiha njihova ekonomska moč; mnogi beže pred zasičenim prometom in gradbeno utesnjenostjo. Prihaja do vzpona manjših mest (posebno predmestij in obmestnih naselij) in podeželja.

Struktura mesta:

- **center** (city, down town); v 19. stoletju bivališče, trgovina, industrija. Danes banke, administracija, specializirana trgovina, prostor zabave, luksuza, kino, gledališče;
- **prostrana vmesna cona** (med centrom in periferijo), nastala v času eksplozivne rasti - ljudska stanovanja v bližini proizvodnih centrov; velikanske mestne (delavske) župnije;
- **specializirana cona**: industrijska, univerzitetna, cona bogatih pridelivancev, športni park;
- **satelitsko mesto**, povezano s centrom prek velike vpadnice, podzemeljske železnice.

SLUM (revna četrt v velikih mestih), njihovi prebivalci so:

- **stalni prebivalci**, močno integrirani (velika familija)
- **propadli** (ekonomsko, delinkventi)
- prišleki z **ruralnih** področij.
-

Problemi: govorimo o trojnem **onasneževanju** mest:

- **zračno**: zaradi izogrevanja v tovarnah in v prometu;
- **svetlobno**: nad mesti se nabira "smog", ki zadržuje ultravijolično svetlobo, prepušča pa infra rdečo; prva vpliva na človeka pomirjajoče, druga dražeče. V mestu tudi ni več prave tem.
- **akustično**: prevelik hrup na proizvodnem mestu; prometni hrup tudi ponoči - nespečnost.

Kaj narediti?

- **Čikaška šola**: biologično darvinistična (pustimo, stvari se same najbolje uredijo);
- **Angleška šola**: val ljudi v mesta je potrebno pravočasno ustaviti (garden city);
- **Francoska šola**: rešiti prostor in naravo z gradnjo v višino.

V mestu skupaj živi:

- kvantitativno **veliko število** ljudi
- na **omejenem prostoru**
- za ljudi v mestu je značilna **visoka heterogenost**.

Značaj mestnega človeka (vključno v odnosu do drugih):

- **neosebni odnosi**

- **bežni stiki, nezaupanje;**
- **le delna pripadnost neki skupini** (v tovarni le zaradi denarja, ne pa z dušo in telesom - kot nekdanj v družini - zato tudi ni tako težko in usodno menjati delovnega mesta;
- **konflikti** večja splošna tekmovalnost
- nekdanje vaške samoumevne solidarnosti nadomestijo razne **službe, servisi**; mestni človek se **malo briga za druge**, veliko več zase;
- **nivelizacija etičnega življenja**: hoče ravnati kot večina; Noče biti niti angelček niti hudiček;
- mestna **stratifikacija** (ni več enega kriterija vertikalne socialne mobilnosti, več centrov moči);
- **anonimna avtoriteta**;
- **racionalno reagiranje** zaradi neosebni odnosov; kriza emocionalne ravni (zato tipično mestni nadomestki);
- napredujoče **kolektivistično** (množično, masovno) **vedenje**

Nekatere sociološke posplošitve:

- vse bolj **voden od zunaj** (prim. semafor)
- **sekundarni tip odnosov** (emocionalno okrnjenih, uradnih);
- **sorodstveni odnosi izgubljajo veljavo glede na prijateljske vezi**;
- pomen **sosedskih odnosov izgublja na veljavi** (dobri sosed: tisti, ki se zanima za svoje stvari).

Slovenija

V mestih živi cca. 50% slov. prebivalstva. Značilna je tudi neobičajna množica vaških naselij (nad 6000).

- **metropolizacija Ljubljane** (Mb iz regionalnega žarišča sesul na raven občinskega središča).

V Sloveniji je bila **hitrejša suburbanizacija** (razvoj manjših mest - v zadnjem času se razvoj razporeja okrog 200 malih mest). Tudi najuspešnejše firme so locirane v manjših industrijskih središčih (Mura, Perutnina).

- problem - **premajhna vitalnost regionalnih središč**. Rešitve so v zdravem regionalizmu.

Urbanizacija in religija (nekateri trendi):

- "**kulturni šok**"; človek se v začetku težje znajde, saj je brez pravih korenin
- v mestu se **verska praksa zniža** (npr. zmanjšanje števila nedeljnikov); med priseljenci je versko prakticiranje praviloma nižje
- vero doživlja kot **nerelevantno za življenje** (Bog je daleč predaleč, ali pa je na strani bogatih)
- **razvoj mestnega življenja je tako hiter**, da prihaja do **zaostajanja strukturalno-organizacijskega vidika vernosti** (zaostajanje ustanavljanja novih župnij, gradnje kulturnih središč); slaba organiziranost
- kadrovsko praviloma **slabša preskrba mestnega vernika** (v mestih je pomanjkanje duhovnikov večje, ker pride na enega duhovnika več vernikov kot na podeželju);
- pojav **disolucije verskih resnic** (izbirmi vernik ne sprejema religije kot celote, marveč le nekatere verske resnice, po nekkih lastnih kriterijih)

2. RELIGIJA GLEDE NA DRUŽBENE SLOJE, RAZREDE (socialno mobilnost)

RELIGIJA VLADAJOČIH (VODILNIH) RAZREDOV:

Vodilni razred so ljudje, ki imajo dejanski vpliv v družbi. V 19. stol. so jih imenovali visoko meščanstvo, plemstvo. Zanje je značilna zavest, da jim je namenjena naloga voditi družbo, izvajanje oblasti. Opazijo družbene razlike, napetosti oziroma konflikte, vendar se jih ne bojijo, ker so – zaradi položaja – dokaj varni pred njihovimi posledicami. Zato težko razumejo (oziroma so nezmožni razumeti) trpljenje tistih, ki nimajo enakih privilegijev.

Nevarno, da se religija sprevrže, če si voditelji Boga uporabljajo za svoje družbeno-politične načrte. Takšna religija lahko otopi njihovo občutljivost za trpljenje okoli sebe .

Religija pa lahko vodilne sloje postavi tudi pod vprašaj, ko jih spomni, da nimajo vseh pooblastil in da ne bodo ušli Božji sodbi.

RELIGIJA SREDNJIH SLOJEV:

Družbena skupina, ki ima ambivalentno razmerje do vodilnih. Po eni strani so še dovolj privilegirani, da v glavnem ne želijo korenitih sprememb. Inženirji, višji uradniki, zdravniki, neodvisni poklici idr. nimajo družbene oblasti, imajo pa dovolj dohodkov in privilegijev, da niso preveč nezadovoljni z družbenim dogajanjem.

Mnogim se zdi, da jih sistem izkorišča, vendar ne toliko, da bi se splačalo upirati. Pogosto postanejo nekoliko zagrenjeni in goljufivi. V glavnem se zaprejo v svoje profesionalno delo (deloholiki) in tudi v zasebnost (zasebno družinsko življenje z vikendom na deželi ali morju), malo mar pa jim je za skupne zadeve. Nočejo se mešati v konflikte okrog njih (prisposoba: »evakuacija s helikopterji«).

Velik pomen ti razredi pripisujejo posamezniku. Predstavljajo si, da Jezus zagovarja svet, kjer bo vse prav urejeno (osrednja vrednota harmonija).

RELIGIJA ZATIRANIH RAZREDOV:

Zatirani imajo skupaj z vodilnimi enako zavest – o konfliktnosti družbe. Vedo, da so mali, izkoriščani, zatirani, skratka, da je konflikt del njihovega življenja. Le duhovno ne zadošča, ekonomija, politika, kultura, religija morajo biti del resnično osvobajajoče izkušnje. Zavedajo se: če hočejo kaj doseči, se morajo za to boriti.

Tudi pri tem razredu (lahko) ima religija dvoumno vlogo. Revni, tlačeni si lahko svoj položaj predstavljajo kot »naraven«, privzgojeno jim je (bilo), da drugače ne more biti, da je tako prav, da je to »božja volja«. V takšnem primeru religija še dodatno krepča njihovo podrejenost- religija vlogo »opija«.

Večinoma pa religija podpira pravičen boj zatiranih. Vendar tudi pri tem lahko pride do sprevrženja, če se ta religija zatiranih sprevrže v povečevanje določenega družbenega razreda.

Vernost glede na izobrazbo

Izrazit vpliv stopnje izobrazbe se kaže na (ne)ortodoksno verovanje – **ljudje z nižjo izobrazbo so veliko bolj pripravljeni sprejeti cerkveno religijo, kot pa bolj izobraženi**. Nereligioznost se s stopnjo izobrazbe viša– za versko neopredeljenost to ni mogoče trditi. Tudi »religioznih na svoj način« je v vseh izobrazbenih skupinah 1/2.

Pogostnost molitve

-kako pogosto molijo: Slo: največ molivcev je **med skrajnima izobrazbenima skupinama**, najmanj pa med ljudmi z visoko izobrazbo.

3. RELIGIJA V PLURALNI SITUACIJI

PLURALIZEM: pojem ameriškega izvora - sožitje različnih priseljencev, ki postane osrednja vrednota ameriške demokracije.

Pluralizem pomeni situacijo, ko skupaj (**v civilnem miru**) **živijo različne (etnične, rasne, jezikovne, narodne, politične, religiozne) skupine**. Pluralizem torej pomeni obliko **mirne koeksistence**. Vendar to ne pomeni življenja brez konfliktov, ampak regulacijo konfliktov – reševanje konfliktov in shajanje z njimi **brez uporabe sile**.

Pomen pluralizma za posameznika:

- **kognitivno kontaminacijo** (prisotnost drugačnih odgovorov na pomembna vprašanja, ki moje prejšnje odgovore postavljajo pod vprašaj);
- To prinaša **šok relativizacije stališč, negotovosti** (moderne nevroze)
- Ob sonavzočnosti najrazličnejših MOŽNOSTI, postane izbira imperativ; lahko govorimo o premiku od družbe usode k družbi odločitve; **svoboda pa je lahko tudi "breme" in tudi odgovornost**.

Posledice pluralizma za religijo:

Pomeni **konec verskih (cerkvenih) monopolov in eklezialne ekskluzivnosti**
Posamezna religija je **prisiljena tekmovati z drugimi nosilci "odrešitvenih dobrin"**

Prenehajo biti obvezne religijske teme. nov tip vernika - "**izbirni vernik**" - ki svobodno izbira iz bogate ponudbe "verskih dobrin".

Kako ste verni?

Slovenija – za Romunijo in Madžarsko - sodi med dežele z najvišjo zastopanostjo izbirnih vernikov v srednje evropskem prostoru.

Berger misli, da je postala religija danes "**element luksuzne potrošnje**" v velikem supermarketu pluralističnega življenja. Pluralizem neizbežno vodi do **religijskega "tržišča"**.

Nujnost doseči "rezultat" vodi do potrebe po **racionalizaciji**. Kot v drugih institucijah moderne družbe se ta racionalizacija izraža predvsem v pojavu **birokracije**.

V nujnosti, da se "verske dobrine" **prilagodijo osebnim željam** velikega dela prebivalstva. Zato se ni treba čuditi, da prav ta situacija pluralizma in verskega tržišča večja interes za mesto in **vlogo laikov** v religijskih ustanovah. To moderno obdobje laikov ima namreč korenine v laikih kot potrošnikih (oziroma izbirnih vernikih).

Po Bergerjevem pogledu na religijo v modernem (pluralnem) svetu je torej v ospredju **tržna naravnost** tako sodobnih vernikov kot tudi verskih skupnosti. Po drugi strani pa gre tudi za **privatizacijo religije**. Posebno cerkvena religija postane **kognitivna manjšina**, večina se oklepa religijskih nadomestkov (skupin samopomoči)

4. SEKULARIZACIJA

= *transformacija religioznosti (preoblikovanje, druge oblike)!!!*

Zmotno mišljenje, da so bili nekaj ljudje »popolnoma« verni.

Indirektno so o sekularizaciji govorili že **Comte** (3 stadiji), **Marx**, **Durkheim** (pričakoval, da bo pomen religije postopoma upadel), **Weber** (procesi racionalizacije, birokratizacije in odčaranja).

A. Strukturni vidiki sekularizacije

TEORIJA SEKULARIZACIJE je bila razvita v 60 letih; osrednja imena: BERGER, LUCKMANN, WILSON. Opredelili so veliko ključnih pojmov: institucionalna diferenciacija (Luckmann), racionalizacija (Berger, Wilson); odčaranje sveta (Weber, Wilson); privatizacija (Berger, Luckmann); pluralizacija (Martin); relativizacija (Berger); posvetenje (this-worldliness) Luckmann; individualizacija (Bellah); bricolage (Luckmann); upad cerkvene religioznosti (Martin; statistika obiskov pri obrdih to potrjuje).

DOBBELAERE (Belgija) Analizira jo na treh različnih ravneh:

(I.) DRUŽBENA (societalna) RAVEN (the societal level)-Makro raven

Moderne družbe: VEČ PODSISTEMOV (subsistemi); družbe so diferencirane predvsem pod funkcionalnim vidikom (ekonomija, politika, znanost, družina): vsak razvije lasten medij (denar, moč, resnica, ljubezen) in lastne vrednote (uspeh, delitev oblasti, verodostojnost, primat ljubezni) in norme.

Glede na religijo razvijejo:

- avtonomijo in zavrnejo religiozno predpisane vloge,
- zavračanje cerkvene morale,
- ločitev med cerkvijo in državo
- emancipacija vzgoje in izobraževanja
- zmanjšanje religioznih vsebin v literaturi in umetnosti

- razvoj avtonomne znanosti

ZMANJŠANJE RELIGIOZNE AVTORITETE: ekonomija izgubi religiozni etos, nadomesti ga funkcionalna racionalnost (tudi v politiki ostane malo prostora za tradicionalno in karizmatično avtoriteto).

Celo v intimne odnose stopi »kontrola in računica« (torej odnosi interesa in pogodbe); Celotni svet zavže »predlogično« mišljenje in tudi »poetično« govorico (nova govorica, ki jo uporabljajo mediji).

Wilson: družbena kontrola ne temelji več na morali in religiji, marveč postane nepersonalna, stvar tehnične rutine – legalna, tehnična, mehanizirana, kompjuterizirana, elektronska...

Berger, Luckmann opozorita na družbeno dihotomijo PRIVATNO-JAVNO. Religiozne norme se zožijo le na zasebno področje.

(II.) SREDNJA (ORGANIZACIJSKA) RAVEN – mezo

Religiozne organizacije se vključujejo v družbo (kot eden izmed podsistemov) – nov način prisotnosti religije;

- vendar postanejo podobne drugim (racionalizacija, birokratizacija..)

bolj sekularne, bolj svetne (aktivne v civilni sferi – socialne aktivnosti, šolstvo, varstvo ---

pojavi se množstvo NRG

- v religijsko pluralni situaciji posamezne religije več ne legitimirajo celotne družbe – nastane potreba po CIVILNI RELIGIJI (nacionalni miti, preroki, mučenci, zgodovinski kraji, rituali, praznovanja - BELLAH

(III.) MIKRO RAVEN (individualna)

individualizacija (posameznik »uide« kontroli družine in sosodstva)

zmanjšanje cerkvene religioznosti

religija postane del »privatne sfere«

privatne odločitve (posameznik izbira, tudi versko skupnost – »loving community

individualizacija odločitev (ne več Dekartov »cogito«, marveč »mislim in izbiram«(se odločam za) prijatelje, »mrežo«, vero, norme, prakso, ki izraža mojo vero.

Denominacije izgubijo status in moč

Nastanek pluralizma in individualizacije vodi od »religioznega menu-ja k »religion a la carte« (»individualno konstruirana«)

Zmanjša se vpetost (involviranost) vernikov v versko skupnost (v cerkev).

B. Meje in dosegi sekularizacije

Pokazatelji sekularizacije: podatki o udeležbi pri verskih obredih (tedenske maše), članstvu v cerkvah, urejenost življenja glede temeljnih religioznih pogledov (zakrament zakonske zveze...).

Sekularizacija je skušala doseči obe ravni: Raven družbene strukture in kulture in individualno, osebno raven.

Bellah : v ZDA:

klasični individualizem (biblijski, republikanski)–uravnovešal je individualno svobod; poudarjena je odgovornost do drugega.

Sodobni individualizem (ekspresivni- v zasebnem življenju in utilitarni- v javnem ž. -koristoljubna ekonomija, politika) pa je brez upoštevanja skupnosti in je sekularen. V družbi nastane primanjkljaj potrebne odgovornosti in solidarnosti.

V tradicionalnih družbah je bil posameznik močno povezan s skupnostjo, religijo. Sodobna zahodna družba, ki je utemeljena je na sekularnosti, posvetnem pogledu. Sekularizirana kultura je zahtevala, da odločitev za vero postane nekaj osebnega. Danes v večjem delu zahodne civilizacije od vere nimaš korist.

Subjektivna religioznost in sekularizacija:

- a) na **javni ravni**- civilna religija (redukcija religije na nekaj funkcij: civilni vidiki, integracija...)- ena religija ne more nuditi več skupnega imenovalca- skupni nabor, ki je vsem skupen ne glede na konfesionalnost. Primer: Amerika- skupna vera v Boga (In God we trust)- na sodišču prisegajo na bibliji, thanks giving. K religiji spada zgodovina- Američani so prišli iz dežele sužnosti, čez »rdeče morje« v svobodno deželo. Civilna religija daje Američanom nalogo, da so odgo vorni za ves vset- skrbijo za demokracijo.
- b) na **ravni zasebnosti**: je iskanje religioznega smisla ostajalo pomembno in je vseskozi sestavljalo pomemben del življenja posameznikov in skupin, zlasti tradicionalnih (kmečko-obrtniški način ž.) manj, a včasih pomembno- na ravni velikih urbanih mest in delavskih naselij.

2 ključni ravni:

Po Luckmannu je za sodobni Z značilen dvojni proces:

- **družbeno- strukturna** raven je postalasekularna
- **raven posameznika** postaja religiozna, a drugačen tip religioznosti- ne več cerkveno religiozno: nevidna religija- dobi novo tematiko religioznosti- nova oblika- samouresničevanje

Potek sekularizacije je različen:

- elitna (meščanska raven) se hitreje sekularizira kot ljudska (kmetško- obrtniška)
- razlike med Evropo in ZDA: med različnimi deli Evrope in deli sveta
- **Luckmann: Zakaj je situacija v ZDA drugačna kot v Evropi? ZDA: Cerkev je bila na mezo ravni- ločena od države in politike. Sekularizacija je evropski problem!!!!**

C. Nekateri empirični podatki o sekularizaciji

Sekularizacija je bila v Sloveniji intenzivna do nekako začetka osemdesetih let 20. stoletja. Potem se je delež ljudi, ki izražajo cerkveno religioznost povečeval in dosegel vrh okoli l. 2000. Podatki iz l. 2003 kažejo, da je **delež močnejše vernih ostal enak, zmanjšal se je pa delež "obrobnih" kristjanov. Več ljudi kulturnih kristjanov kot pa osebno vernih.**

D. Desekularizacija

Govori se o vračanju vernosti. Religija se javlja na različne načine v **zasebnem in javnem** življenju.

"nevidna religija" – to je religioznost, ki se izmika klasičnim opredelitvam cerkvene religioznosti.

Gellner, Berger in Luckmann, so tri prevladujoče smeri razvoja na Z:

- **relativistična** (postmoderni relativizem),
 - **fundamentalistična** (razsvetljenski ali racionalni fundamentalizem, religiozni fundamentalizem)
 - **dialoška** (medkulturni, medreligiozni in drugi dialogi),
- Vendar sta prvi dve prevladujoči.

Možnosti razvoja so povezane s temi državami:

- **Priznavati relativizem resnic in pogledov**: ni agresivnosti do drugih, a tudi ni integracije (Nizozemska, Francija); družba izgublja skupno jedro kulture, temeljne vrednote in navade, to je kulturno substanco za demokratično participacijo.

- **Fundamentalizem**: agresivno uveljavljanje svojih pogledov, zlasti ko integralizem (odvisno kolikšni obseg in sredstva za doseganje ciljev) ali se samoomejiti v geto.

- **Spodbujati dialog** (dia-log – od logos) drža, ki izhaja iz priznavanja drugega, sprejemanja različnosti ljudi, kultur, narodov, religij... (dialog kot drža spoštovanja, srečanja in priznavanja drugega in dostojanstva vsakemu). Omogoča znati pojasniti razloge svojih pogledov in prepričanj – in

prisluhni drugemu -, ter priznavati, da ni absolutno enega izraza resnice (v eni kulturi), temveč se skupaj napotiti iskati resnico (to ne pomeni zanikati razodetja – dialog sprejema drugačnost).

PRIMERI dialoga: ekumenskost, medreligiozni dialog, medkulturni dialog, dialoško-skupnostna mediacija v normativnem konfliktu, pristni medosebni dialog (Buber). Posebno vreden pozornosti je tudi poziv k skupni svetovni etiki : dialoga med civilizacijami ne bo, če ne bo dialoga med religijami (Hans Kűng).

Empirične raziskave kažejo, da obstaja vrsta pojavov, ki kažejo veliko spremembo religioznega kozmosa na Zahodu. Od spodaj naštetih vsi, razen morda zadnjega, izrazito izstopajo iz konteksta moderne dobe po eni ali več lastnostih in jih zato lahko oziroma moremo imenovati postmoderne novosti:

1. **Premiki znotraj krščanstva**, osrednje religije Zahoda, katerih osrednjo točko izraža 2. vatikanski koncil (1962-1965) in z njim povezano širše dogajanje, ne le v katolištvu. Gre za temeljite premike tako znotraj krščanstva kot v odnosu do sveta in drugih religij, označujejo pa jih ga pojmi kot dialog, ekumenizem, prenova, inkulturacija, laična gibanja ipd.

2. **Začetek »misijona« vzhodnih religij** - vse večji vpliv (kvalitativno in kvantitativno) vzhodnih religij v življenju Zahoda. Med razlogi omenimo svetovni parlament religij (1893), migracije iz Azije, povečanje odprtosti za vzhodne nekrščanske religije, zlasti od sredine 20. stoletja.

3. **Pojavljanje zunajinstitucionalnega religioznega iskanja zunaj krščanstva** ali na njegovem robu. Dve dveh glavni smeri:

- Največji del je glede učenja nekoherenten in sinkretističen in ga mnogi označujejo s širšim pojmom novodobna (new age) religioznost.

- Religiozni kontekst, ki uporablja vire različnih religij in znanosti, vendar skuša razviti novo koherentno sintezo, v kateri bi se povezali pozitivni dosežki razuma in čustev z intuicijo.

4. Pojavljanje **religioznega fundamentalizma** – pri veliki večini primerov za to, da politični program uporabi religijo kot sredstvo za doseganje cilja. Najdemo ga, kot enega izmed izrazov, a nikakor ne edinega (!), v vseh svetovnih religijah kot tudi v nekaterih sekularnih ideologijah.

5. Pojavljanje številnih, a po obsegu **omejenih religiozних sekt**.

V procesu desekularizacije je potrebno omeniti dva posebej vidna dejavnika tega procesa: NRG in ljudsko vernost.

Nova religiozna gibanja (NRG – NRM)

NRG v modernem življenju postajajo vedno pomembnejša socialna oblika vernosti. NRG – nova religiozna gibanja (tudi NRM) je pojem, ki označuje številne sakralne skupine - v Cerkvi in izven nje. Predstavljajo nepričakovani verski preporod in duhovno revolucijo, katera postavlja v središče svojega znanstvenega zanimanja vse najnovejše šole sociologije religije.

VZROKI: Za splošni sociološki vidik je najvažnejše vprašanje: kateri vzroki so povzročili današnji nepredviden porast sakralnih družb? Vzroki so dvojni in se nahajajo ali v prostoru Cerkve ali v prostoru sodobne družbe.

ZNOTRAJ CERKVA – Za sociologijo je enega od vzrokov pojava novih religijskih gibanj treba iskati v novodobni sekularizaciji Cerkva. Viskanju novih duhovnih vsebin ljudje obračajo od Cerkve k karizmatičnim skupnostim in divjim kultom. Te skupine opozarjajo na proces birokratizacije. Nove sekte nudijo razočarani mladini jasno in koherentno celoto sakralnih simbolov.

Ameriški sociolog R. **Stark** je z empirijskim raziskovanjem dokazal, da nove skupine vzcvetijo prav tam, kjer so tradicionalne cerkvene ustanove zapustile svoje specifično versko pričevanje. **Zato upadanje števila članov Cerkve ne pomeni vselej vzpona ateizma ali verske ravnodušnosti, ampak enostavno povečanje števila - vernikov brez Cerkve.**

Drugi ameriški sociolog **Bainbridge** smatra, da takšni ljudje **ohranijo vero v obstoj nadnaravnega, a so izgubili vero v sposobnost cerkva**

DRUŽBENI VZROKI - Obilje materialnih dobrin prinaša določeno zadovoljstvo, a zato tehnični razvoj proizvaja pretežno grožnje: uničenje narave,, demografsko neravnovesje, energetska revščina, mestno jetnišnico in medijsko norišnico. Nesposobnosti koristoljubnega individualizma, da nudi ljudem sprejemljiv smisel na osebni in družbeni ravni. Od tod pojav kontrakture v Evropi in ZDA ter razširjenosti "Božjih otrok" in "Jezusovih brezumnikov", kar vse je privedlo do ustvarjanja novih religijskih gibanj. Zalo razširjeno, po mnenju nekaterih celo osrednjo obliko religioznega iskanja zunaj krščanstva najdemo v **new age religioznosti**. Za to religioznost je značilno **iskanje v**

zunajkrščanskih virih Zahoda (vključno z ezoteriko, mitologijo, praznoverji), kombiniranje religioznih idej iz različnih virov v neke vrste **kolaž**, ki ga izbere posameznik sam; iskanje v **vzhodnih religijah**. V krščanstvu pa eno osrednjih oblik novega religioznega prepoveda predstavljajo cerkvena laična gibanja, združenja in skupnosti.

Renesansa ljudske religije

V ljudski religiji pač prevladujejo občutki nad razumom, spontanost nad ustaljenim, simboličnost nad dogmatičnim, sodelovanje nad izvrševanjem določili. Od vseh oblik ljudsko religijo najboljše predstavlja pojav romarjev.

5. DRUŽINA V POZNOMODERNI

Med krščanstvom in družino obstaja velika "notranja" povezanost, nekakšna medsebojna izmenjava: družina daje teologiji osrednje verske pojme, religija zakonsko vez in tudi družinsko skupnost sakralizira (zakrament, Cerkev v malem)

- Družina ostaja od vseh glavnih družbenih institucij najbolj dovzetna za religiozno
- Družina je poglobljena agencija religiozne socializacije
- Zato govorimo o religiji v času krize oz. transformacije družine in o družini v času sekularizacije.

Kaj se danes z družino dogaja? Mnogi govorijo o koncu zakona in družine. Gre za nekakšen »endizem«:

- Bell 1960: konec ideologij
- Fukuyama 1994: konec zgodovine, 2003: konec človeka;
- Konec monogamne družine ('70): poznejše vstopanje v zakon, razveze, rojstva zunaj zakona, alternativne družinske oblike (Davis 1986)

Ker je družina zelo širok (bogat) pojem, ga je potrebno opredeliti. OZN je leta 1994 definirala družino, ki jo predstavljajo:

- osebe (a),
- ki skrbi/jo za otroka ali otroke
- in je kot taka (torej kot družina) dojeta v zakonodajah
- in običajih posameznih držav članic.

TOREJ: družina je življenjska (in večinoma stanovanjska) skupnost staršev in otrok (večkrat, posebej v preteklosti, tudi bližnjih sorodnikov), ki zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo.

Družino srečujemo kot

- primarno, multifunkcionalno družbeno skupino in ustanovo,
- posebnega pomena za formacijo posameznika in družbe;
- zato jo upravičeno pojmuje kot temeljna celica družbe, družba v malem, cerkev v malem.

Družina zajema veliko širino življenja, zato na splošno govoriti o družini ni lahko in postaja zelo abstraktno. Širino pojma družina spoznamo, če se osredotočimo na vprašanje periodizacije družinskega življenja:

1- **mladoporočenca**, obdobje zakona (porušita se dva svetova, da bi mladoporočenca zgradila skupnega.

2- **družina z dojenčkom**: "izventesna nosečnost" - mati med možem in otrokom;

3- **družina z malim otrokom** (jasli, vrtec..)

4- **šolarska družina** - začetek otrokovega odhoda v svet; šola ga usposablja - socializira - za življenje v družbi;

5- **družina z mladostnikom** - konflikti; s puberteto se pretrga še duševna popkovina - boleče, dokončno osamosvajanje;

6- **prazno gnezdo** - do upokojitve (danes še mladi "stari starši"); poseben problem, če sta živela le za otroke...

7- **upokojska družina** (stari starši, prastarši..)

Vsako obdobje družine zasluži samostojno obdelavo, saj so v vsakem obdobju značilnosti življenja, naloge, problemi zelo različni.

Zgodovinska opomba: O družini se je začelo veliko govoriti, odkar se je konec 18. stol. pojavila jedrna družina. Takrat so namreč tudi družino zajeli ideali meščanske dobe - individualna avtonomija, enakopravnost, osebna odgovornost, samoodločba in s tem potreba (in možnost) po načrtovanju lastne življenjske poti. Ti pa z družino niso vedno združljivi, saj so bili v ospredju hierarhični odnosi moči po spolu in starosti, odpovedovanje individualnim interesom, trajne, zanesljive in nerazdružljive medčloveške vezi, dolžnosti, bližina, čustvenost in nesebično življenje za drugega.

Konec šestdesetih in na začetku sedemdesetih let 20. stoletja je bila največ kritik deležna družina kot institucija. Prišlo je do poskusov ustvarjanja drugačnih oblik skupnega življenja, npr. komun. Razvile so se različne nove oblike skupnega življenja.

1. OD STARE K NOVI PODOBI DRUŽINE

Med najpomembnejšimi institucijami (država, šola, cerkev, družina) se je zadnja desetletja najbolj spremenila družina. Ne gre za nenadne spremembe, vendar so očitni procesi postopnega spreminjanja (transformacije) podobe družine - tudi za družino veljajo prelomni časi. Nekaj skupnih (občih) značilnosti tega procesa od stare k novi podobi (Trstenjak):

Iz nekdanje velike (molekularne) - majhna (nuklearna, jedrna): Danes sestavljajo družino praviloma le dve generaciji (jedro): starši in otroci; pri enostarševski (monoparentalni) le en starš; večkrat pa tudi ena sama generacija (zakonci brez otrok).

Značilno je manjše število otrok:

- včasih so jih potrebovali pri delu, zato so bili ne le strošek, temveč tudi bogastvo, danes so predvsem strošek (pri prvem naj bi se stroški povečali za 30%, z drugim že 50%).

- pogojujejo stanovanjske razmere

- večkrat nenaklonjeno okolje (do zaposlene žene);

Nevarnosti nuklearne družine:

- osamljenost, revščina medčloveških odnosov

- občutki majhne skupinice brez moči (npr. na obisku: veseli, ker se bolj spleča skuhati...)

Pozitivno: bolj gibljiva; več dobrin (vendar večje le materialno bogastvo, a revnejša na medčloveških odnosih).

Večkrat slišimo, da je družina danes premajhna. Vsekakor pa gre za pomenljive spremembe: npr. v športu opazimo veliko spremembo igre, če je izključen le en igralec.

Iz kmečke (ruralne) - delavska, zaposlena (urbana)

Nekdaj se je malo ljudi poročilo - živeli od imetja (kmetije); danes od zaslužka, plače (veliko negotovosti);

Delež kmečkega prebivalstva in izobražencev v Sloveniji (%)

V Sloveniji praviloma oba zaposlena; poleg tega je še veliko popoldanskega dela (ogromno polovico obdelovalnih površin obdelujejo zaposleni – tudi od tu relativno visok slov. standard). Zato za mnoge velja tudi prezaposlenost, kar prinaša izčrpanost, bolezni in predvsem pomanjkanje časa za družino, za vzgojo.

Zato: družinski člani so malo skupaj, živijo ločeno življenje (zakonca sta več s sodelavci, otroci več s sošolci; zato se med seboj malo poznajo, veliko nezaupanja, hitro so si tujci - raziskava: od 1200 mladih med 15. in 20. letom jih 92% trdi, da jih starši ne razumejo).

Iz proizvajalke - porabnica

Nekdaj veliko gospodarskih aktivnosti, ekonomski pomen (vse se je delalo doma). Danes se je delo izselilo iz doma; podobno tudi prosti čas, zabava, velik del vzgoje; DRUŽINA POSTANE bolj PASIVNI ELEMENT;

Ni več DOM (grem na stanovanje) - bolj podobno HOTELU ...

Iz patriarhalne - partnerska

Glava družine ni več moški, marveč partnerja, zakonca, starša (oba glava družine); vedno manj moških in ženskih del (po tradiciji), ampak vzajemnost, po dogovoru (premik ni povsod enak, potrebno veliko prizadevanja, pogovora, prevzgoje; odpori)

Partnerstvo tudi med starši in otroki (TI-kanje).

Od avtoritarne k demokratični: zaznamuje sprememba avtoritete; naravo avtoritete v preteklosti je duhovito opisal (s trem S) Stefan Zweig: Starost, Status, Simboli (uniforme)

Danes: npr. pred otroki nekaj velja, kdor je osebnost, ima svoja stališča; sodijo ga po meri človečnosti.

Od družine usode k družini odločanja

Za zakon so se dogovorili starši; veliki del družinskega življenja so urejale natančne norme. Glede števila otrok je veljalo načelo: kolikor jih bo Bog dal.

Danes: za vse se morajo odločati zakonci sami; sami prevzemajo odgovornost za svoje odločitve. To je včasih zelo naporno; težko priti do kompromisov...

Od razumskega k romantičnemu zakonu

Nekdaj so na izbiro partnerja vplivale bolj praktični oziri (kultura je natančneje določala okvire možnega izbora - npr. ni bilo mogoče med bogatimi in revnimi; dogovarjali so se starši).

Danes: zakon srca - čeprav so tudi izjeme, pa vendar prevladuje kriterij privlačnosti, simpatije. Mnogi povedo: življenje je bolj zahtevno, vendar lepše.

Od edine oblike k pluralnosti oblik družinske strukture: družina brez sklenjene zakonske zveze...

K redukciji družinskih funkcij (rojstva zunaj z.z.) Sodobna družba družini ni najbolj naklonjena (moderna družba družini marsikatero vlogo prevzame. Stalno pa srečamo tudi prepričanje, da je družina nenadomestljiva.

Od industrijske (Parsons: oče = hranitelj ima instrumentalno, žena in mati pa ekspresivno vlogo) **k poznomodeni.**

Sklepna ugotovitev bi lahko bila: Sodobna družina ni toliko v krizi kot v **spreminjanju - transformaciji**. Ta družina je sicer postala bolj dinamična, vendar pa tudi **manj trdna in bolj nestabilna** (na to med drugim kaže tudi visoko število razvez).

Slovenska družina kaže naslednjo podobo:

- Vedno več (manjših) družin; tabela podatkov iz zadnjih popisov prebivalstva v gornji vrstici prikazuje število družin v Sloveniji.
- izrazita pluralizacija oblik družine;
- zmanjševanje deleža jedrne družine (čeprav je to še vedno večinska oblika): v 20 letih se njen delež zmanjša za 10%, iz 63% na 53% vseh družin.

Tabela : Število družin in njihova sestava

Poleg drugih sprememb je potrebno dodati, da je sodobna družina vse bolj demokratičnega zanačaja.

NOVA PODOBA DRUŽINE: DEMOKRATIČNA (po Giddensu)
--

• Čustvena in seksualna enakopravnost• Vzajemne pravice in odgovornosti v odnosih• Starševstvo v sodelovanju med partnerjema• Formalni dogovor o starševstvu• Dogovorno utemeljena avtoriteta nad otroki• Odgovornost otrok do staršev• Družbeno integrirana družina

2. DRUŽINA IN ZAKONSKA ZVEZA

Posebej v krščanskem svetu sta religioznost in družinsko življenje tesno povezana. Krščanstvo pojmuje družino za Cerkev v malem, zakonsko zvezo pa povzdiguje v zakrament. Teologija pa iz družinskega življenja prevzema poglavitne teološke pojme (Bog Oče, Kristus Sin, verniki so božji otroci po krstu...). Vzajemnost je tako očitna.

Krščanstvo prispeva k temu, da se zakonska zveza smatra za konstitutivni element (krščanske) družine. Zato je vprašanje zakonskih zvez, porok, razvez za proučevanje sodobne družine še toliko pomembnejše. In kaj se dogaja z zakonsko zvezo danes?

1. Padanje števila porok

Najbolj očitni pojav glede na zakonske zveze je v zadnjem času občutno padanje porok. V zadnjih treh desetletjih, kot je razvidno iz grafa, se je letno število porok v Sloveniji zmanjšalo s štirinajst na šest tisoč in še manj.

Še boljše padec novih poročnih zvez osvetljujejo relativna števila, saj se je količnik porok na tisoč prebivalcev več kot prepolovil. Poleg tega vidimo, da do takšnega zmanjšanja porok ni prišlo postopoma, temveč sorazmerno hitro. V letih 1978-79 je količnik zdrsnil iz devet na sedem, v naslednjih štirih letih na šest, še v naslednjih štirih na pet, da potem leta 2005 pristane na količniku 2,9.

Tudi v EU se število sklenitev zakonskih zvez niža. Leta 1970 je bilo v članicah EU na 1000 prebivalcev 7,9 sklenitev zakonskih zvez, leta 2004 pa le še 4,8.

Slovenija ima 1970. leta 8,3, porok na 1000 preb., v letu 2005 pa je s 2,9 porokami na 1000 prebivalcev med državami EU na zadnjem mestu.

Zakonske zveze v Sloveniji

Najvišjo stopnjo poročnosti v Evropi so imele države Ciper (7,2 na 1000 prebivalcev), Danska (7,0) in Malta (6,0).

2. Poroka stvar starejših: Zelo očitno je dejstvo, da se sklenitev zakonske zveze še nadalje vztrajno odmika mladosti in postaja zadeva ljudi v zrelejših letih. Ugotovitev, ki jo ponazarja tabela 24, je za oba spola nedvoumna.

Časovni zamik sklepanja zakonske zveze v poznejša leta vsekakor ni lahko interpretirati. Z ene strani bi lahko dajal misliti o zrelejši, bolj premišljeni odločitvi za zakonski stan, z druge strani pa odmikanje kaže na neko obotavljanje, odlaganje, nezmožnost, onemogočanje, verjetno tudi negotovost in strah pred tem korakom. Na nek način se ta odmik zelo ujema s pojavom podaljševanja mladosti, do katerega prihaja zaradi podaljševanja šolanja, vedno zahtevnejšega usposabljanja za poklic. To pa pomeni podaljševanje socialne nezrelosti mladih, ipd. Vsekakor se je pot v zakon ne le podaljšala, marveč močno preoblikovala.

Na osnovi predstavljenih podatkov moremo trditi, da gre za zmanjševanje relevantnosti zakonske zveze. To potrjuje tudi WVS, ko na vprašanje »Ali je pomembno, da se možki in ženska poročita, če želita živeti skupaj?«, le 42% vprašanih odgovarja pritrdilno, skoraj toliko (40%) pa nikalno, petina pa ostaja neodločenih.

3. Pojav predzakonskih kohabitacij (sobivanja): Zaradi premika zakonskih zvez v poznejša leta, se podaljšuje tudi čas mladosti oziroma neoženjenosti. Kaj pa se dogaja s tem življenjskim obdobjem? Kako se spreminja?

Do 70-ih let so 4 elementi striktno povezani in si sledijo:

- Poročno slavje
- Začetek skupnega bivanja
- Začetek spolnega življenja

- Pribl. čez eno leto se rodi prvi otrok

Potem pa kohabitacija postane "družbena institucija" in ti štirje elementi izgubijo normativno moč in niso več vezani eden na drugega.

4. Krhkost in nestabilnost zakonske zveze:

K značilnosti sodobne zakonske zveze in družine spada tudi krhkost medsebojnih vezi, posebej še zveze med zakoncema/partnerjema. To šibkost pokažejo podatki o razvezah, ko zakon ni uspel. Vsekakor podatki o razvezah kažejo na mnogo stisk, frustracij ljudi, ko zakonska zveza ne preživi. Raziskave kažejo na mnoštvo razlogov: konfliktnost sodobnega življenja; nepripravljenost za reševanje napetosti in konfliktov; zmanjševanje religioznosti; moderni individualizem (oziroma nezmožnost za resnično zakonsko ljubezen?);

5. Poznejše razveze: V zvezi z razvezami lahko govorimo tudi o pojavu poznejših razvez. Ne samo sklepanje zakonskih zvez, tudi razveze se pomikajo v poznejša leta. V letu 2005 so zakonske zveze trajale pred razvezo povprečno 16 let. Pred tremi desetletji je bila več kot **tretjina** takih, ki so bile razvezane v **prvih štirih letih zakona**, in samo **12 %** je bilo takih, ki so bile razvezane po več kot 20 letih zakona.

Leta 2005 je bilo med razvezami **14 odstotkov** takih, ki so pred razvezo trajale največ 4 leta, in kar **34,1** odstotka takih, ki so pred razvezo obstajale več kot 20 let.

6. Nove družinske oblike in ponovno zmanjševanje deleža poročenih v družbi

Razveze sprožijo nove oziroma ponovne poroke, s tem pa tudi nove oblike družin (poročijo se npr. partnerji, ki imajo že otroke v prejšnjem zakonu, ipd.). Tako prihaja do naslednjih oblik družin:

- **ločene** družine (separated families)
- **razvezane** družine (divorced families)
- **reorganizirane** družine (reorganized families)
- **ponovno** poročanje (re-marriage)

Ker se je v nekdanji prevladujoči kmečki kulturi lahko poročil le mali del prebivalstva, je z industrializacijo začel naraščati delež poročenih v družbi. Zdi pa se, da smo prav v zadnjem času priče zaustavitve tega procesa. Tabela 27 prikazuje, kako se je po podatkih zadnjega popisa prebivalstva

Struktura prebivalstva (15 let in več) glede na zakonski stan

začel zmanjševati delež poročenih moških in žensk, večati pa delež tako samskih kot tudi razvezanih obeh spolov. Vdovstvo pa je še naprej pretežno ženska stvar. Kot je razvidno z naslednje tabele, se ne zmanjšuje le delež poročenih, temveč tudi absolutno število zakonskih parov. Med njimi pa še narašča število parov brez otrok.

7. Družina brez zakona - zakon brez družine

Podatki o zmanjšanem deležu poročenih pa ne pomenijo enakega trenda na področju družinskega življenja. Raziskave dokazujejo, kot je razvidno s tabele 23, da se število družin še naprej povečuje. Do tega seveda prihaja tudi zaradi nadaljnega zniževanja povprečnega števila članov na eno družino, ki je leta 1991 znašalo le ne malo nad tri člane. To pomeni, da sodobna družina še naprej postaja vedno manjša skupnost.

Pri tem smo priče novih oblik družinskega življenja. Družina, katere temelj je zakonska zveza, je sicer prevladujoča oblika družinskega življenja, saj njen delež znaša 78,9%. Vendar pri tem odpade 19,9% na družine oziroma zakonske pare brez otrok. Delež "normalnih družin" staršev z otroki pa doseže le še 59%, vendar z trendom navzdol.

Neporočenih parov, tako tistih z otroki (2,2%), sploh pa brez otrok, dejansko ni toliko, kot se večkrat misli. Vendar njihovo število precej narašča, kakor tudi delež enostarševskih družin. Pri teh oblikah družinskega življenja govorimo o družini brez zakona. In tudi obratno: pri 19,9% poročenih parov brez otrok lahko govorimo o zakonu brez družine. S tem smo priče pojavu, da zakonska zveza

in družina postajata dve druga od druge vse bolj neodvisni obliki življenja. Vse več je ljudi, za katere to ni več nekaj, kar samoumevno in praktično sodi skupaj.

3. DRUŽINA, ZAKON IN STARŠEVSTVO

so v preteklosti veljali kot **povezani dogodki**. V družini, ki se je otesla tradicije, je odločitev o otroku nekaj povsem drugega, kot je bila nekoč. Med zakonom in starševstvom ni več nujne neposredne povezave (Anthony GIDDENS).

Rečemo lahko, da se je precejšnji del življenja, ki je tradicionalno sodilo v okvir zakonske zveze, preselilo izven tega okvira. Kot primer in kazalec takšnega trenda lahko opazujemo pri deležu rojstev

Tabela : Rojeni izven zakonske zveze

Vir: SURS, Statistični letopisi.

izven zakonske zveze, kot ga prikazuje tabela 29. Do leta 1975 delež le teh ni presegal 10%, pred desetimi leti je dosegel stopnjo petine, v zadnjem času pa se približuje že polovici vseh rojstev. Vzporedno s tem se zdi, daje postalo priznanje očetovstva "normalen" pojav.

Kriza zakonske zveze pa pomeni tudi *nižjo stopnjo rodnosti*. Družba, ki nima stabilnih družin, se kmalu sooča s problemom pomanjkanja otrok (demografska zima). To dokazujejo podatki:

- EU v času od 1995-2000 beleži 1,42 otroka (namesto 2,1) na ženo; in posledično z ekonomsko rastjo, pokojninskim in zdravstvenim zavarovanjem,
- čeprav so razlogi za nizko plodnost zelo različni, vendar raziskave dokazujejo, da se poročeni pari pogosteje odločajo za otroke, kot pari v izven zakonskih zvezah, oz. neporočeni
- otroci so za starše lahko stvar izbire; za družbo pa ključni element za preživetje.
-

NOVI POJMI V ZVEZI Z DRUŽINO

- Podaljšana mladost
- Enostarševske družine
- ločene družine (separated families)
- razvezane družine (divorced families)
- reorganizirane družine (reorganized families)
- ponovno poročanje (re-marriage)
- očetovski dopust (paternal leave)
- starševski dopust (parental leave)
- fleksibilno usklajevanje delovnih in družinskih obveznosti (flexitime)
- Mothering = materinjenje, fathering (ustaljen v angl.) =očetovanje, podobno parenting = starševanje
- pluralizacija družinskih oblik

INDIVIDUALIZEM: SAMOUPRAVLJANJE LASTNEGA ŽIVLJENJA (posameznik sebi)

- zakonodajni organ svojega lastnega življenja
- sodnik, ki si sodi o prekrških
- terapevt, ki blaži in zdravi rane preteklosti
- svečenik, ki si odpušča krivdo
- tudi sam sebi "cerkev" (sekta?)
- POTREBA PO VEDNO NOVIH KOMPETENCAH !

4. Za družino v prihodnosti:

Pomen družine ostaja: Kljub prikazanim elementom transformacije družine, pa ostaja družina **med najpomembnejšimi** vrednotami tudi sodobnega človeka. To potrjujejo številne empirične raziskave, vključno z novejšo European Social Survey 2003. Kot prikazujejo podatki v tabeli 30, dajejo družini (v primerjavi z drugimi življenjskimi področji) najvišji pomen vse kategorije prebivalstva, mladi praktično enako kot starejše generacije, glede na vernost pa verni nekoliko bolj kot neverujoči.

Tabela : Ocena pomembnosti življenjskih področij

Poleg splošnega vrednotenja družine je pomembno vprašanje, katere vrednote so za ljudi ključne za uspešen zakon in družinsko življenje. Na to odgovarja slovenska populacija takole (tabela 30)

Pomen vrednot za uspešno družinsko življenje?

Iz tabele jasno sledi, da se Slovenski populaciji (kot tudi evropski) zdi najbolj ključnega pomena kvalitetna osebna zveza med zakoncema, na drugo mesto uvrščajo vrednote, ki se tičejo skupnosti, nato vprašanja samostojnosti (svoje stanovanje, dohodki...); najmanj pomembne pa se zdijo ljudem vprašanja socialne homogenosti.

DRUŽINSKA POLITIKA

Vprašanje družinske politike (za zdravo, uspešno družino) je najprej odvisno od pogledov na situacijo družine. Pri tem ugotavljamo različno gledanje levo in desno usmerjenih politikov (in družboslovcev). Desno usmerjeni težijo k poudarjanju, da je

- Družina v krizi, ker je razpadel tradicionalni model družine
- Ponovno veljavo mora dobiti svetost zakona
- Odsotnost očeta je eden najbolj nevarnih demografskih trendov in generira najhujše družbene probleme: od kriminala, spolnega izkoriščanja otrok do nasilja nad ženami.
- Otežiti ločitvene postopke, istospolne zveze, ukiniti socialne ugodnosti za enostarševske družine...

Levo usmerjeni pa:

- Če sta različnost in svoboda izbire veliki temi našega časa, zakaj bi ju zaustavljali na družinskem pragu?
- Sprejeti dejstvo, da nekateri srečno živijo skupaj, ne da bi bili poročeni
- Homoseksualci lahko ravno tako odgovorno vzgajajo otroke
- Samski starši (če imajo za to sredstva) lahko prav tako uspešno skrbijo za otroke kot zakonski pari

Ob tem je potrebno poudariti, da **PONOVNA VZPOSTAVITEV TRADICIONALNE DRUŽINE NI MOGOČA (VRAČATI NAZAJ)**

- Nobena politika ne more zaustaviti globokih sprememb našega vsakdanjega življenja
- Nostalgija za tradicionalno družino pomeni idealiziranje preteklosti (tudi nasilje nad otroki in spolno izkoriščanje)
- Bila je predvsem ekonomska in sorodstvena zveza
- Z. z. je slonela na neenakosti spolov
- Dvojna spolna morala (norme) glede na spol

TUDI BREZMEJNO POSPEŠEVANJE NOVIH DRUŽINSKIH OBLIK NI NA MESTU:

- Da je različnost družinskih modelov neproblematična, ne vzdrži presoje: otroci, ki jih vzgaja samo eden od staršev, niso enako uspešni;
- Takšni otroci so deležni manjše pozornosti in imajo manj socialnih stikov
- Matere samohranilke nimajo dovolj podporne socialne mreže (ali razširjene družine)

Za kakšno družinsko življenje se zavzemati? Med mnogimi usmeritvami izstopajo naslednje:

- Nujno izhajati iz načela enakosti med spoloma!!

- Družina se je demokratizirala na način, ki sovpada s procesi splošne družbene demokratizacije
- Ta omogoča sočasnost svobodne izbire posameznika in vzajemne solidarnosti (to dvoje je sicer težko, vendar zelo potrebno uskladiti, sicer v sodobnem načinu življenja težko uspeva kvalitetno družinsko življenje)
- Zaradi »šibkosti« družine kot družbene celice je vsekakor potrebno vzdrževati dobre socialno družinske omrežja: FORMALNA (vzgojno izobraževalna, zdravstvena, socialno delavska kot tudi administrativno birokratska) in seveda še posebno NEFORMALNA (sorodniška, prijateljska, sosedska, sodelavska kot tudi cerkvena)

5. Družina in religija:

Med krščanstvom in družino je velika »notranja« povezanost. Krščanstvo je v veliki meri družinska religija:

- pojmovna naveza (Bog-Oče, mati Marija, božji otroci, itn.);
- praktična naveza: le mali odstotek praktičnih vernikov je takšnih, ki bi edini v družini prakticirali vero; praviloma vsi - kar kaže visoko korelacijo družina-vera.
- to pomeni govoriti o družinski religiji v času krize družine

Razumljivo, da tudi gibanje cerkvenih porok vsaj do neke mere sledi trendom civilnega področja. Njihovo število se je v zadnjih treh desetletjih prepopolovilo - najmanjši padec je v koprski škofiji.

Tudi delež cerkvenih porok glede na civilno sklenjene se spreminja. Pri tem gre za delno zmanjševanje zaradi ponovno poročenih, se pravi razvezanih glede na prejšnji zakonski stan - v zadnjem času njihov delež pri novo sklenjenih zakonskih zvezah doseže nekaj več kot 10% -, ki se ne morejo cerkveno poročiti. Pri tem je zanimivo, da padanje cerkveno sklenjenih zakonov za celo desetletje prehitveva trende civilnih. Ko je bila raven civilnih oziroma vseh porok še najvišje, se je že zniževal delež cerkvenih. Najnižji delež cerkvenih porok pa zabeležimo v kritičnem drugem desetletju hitrega padca porok. V zadnjem desetletju, ko se padanje vseh porok ustavi, pa smo priče mali rasti deleža cerkvenih porok nad tridesetletno povprečje.

Ponuja se nam zanimiva ugotovitev, da so namreč tendence cerkvenih porok znanilke občih tokov sklepanja zakonske zveze v naslednjem desetletju. To bi pomenilo: večanje sekularizacije zakona vodi v manjše število vseh zakonskih zvez v naslednjem desetletju. In obratno: resakralizacija zakonske zveze je znamenje prihajajočega povečanja njihovega števila. V kolikor to drži, rahlo naraščanje cerkvenih porok v zadnjem desetletju napoveduje rahlo zviševanje vseh porok v naslednjem desetletnem obdobju. - Vendar takšna predvidevanja postavlja pod vprašaj naslednja ugotovitev.

Verska socializacija:

Ena izmed nalog, ki jih ima družina, je tudi verska vzgoja otrok, ki pa je tesno povezana z ostalimi vidiki družinske vzgoje: čustveno, moralno, socialno, družbeno in podobno. Za celotno življenje je temeljna družinska vzgoja, ki jo imenujemo tudi socializacija, velikega pomena.

Gre za poseben proces, v katerem otrok (primarna socializacija) oziroma človek (sekundarna socializacija) dobiva (verske) informacije, izkušnje in doživetja.

Uspešnost vzgoje je v veliki meri odvisna od odnosov, ki vladajo v družini (med starši, med starši in otroki, v odnosu do sorodnikov in sosedov, med družino in okoljem, med družino in versko skupnostjo).

V današnjih, večkrat težkih vzgojnih razmerah (zaposlenost izven družine, odsotnost otrok, pomanjkljiva priprava staršev na (versko) vzgojo), starši zelo različno (versko) vzgajajo: a) nekateri se poslužujejo zelo avtoritarnih oblik vzgoje, zahtevajo brezpogojno uboganje in niso pripravljeni, da bi z otroki vodili pogovor, v katerem bi razčistili pomisleke in dvome; b) nekateri starši vzgojno dolžnost skoraj popolnoma zanemarijo - sli se jim zdi, da verska vzgoja ni potreba ali čutijo svojo nemoč pri tej vzgoji, potem pa rečejo: otroci se bodo že sami odločili, ko bodo odrasli; c) tretja skupina staršev versko vzgojo popolnoma prepusti katehetu, župniji - sami se čutijo nesposobne ali so tako mlačni, otroke pošiljajo k verouku in maši, sami pa ne gredo z njimi; d) nekateri starši pa se tudi danes

zavedajo pomena in poslanstva družinske verske vzgoje in sodelujejo s katehetom in otroki (demokratični tip staršev).

Vzgojni proces v današnjem času ni več enovit tudi zaradi različnih zunanjih dejavnikov: različnih miselnih tokov, različnih pogledov na svet, pa tudi družino in njene naloge.

a) Družina nima več nekdanje vzgojne samostojnosti, temveč jo deli z različnimi vzgojnimi ustanovami (vrtci, internati, šole, klubi). Takšne ustanove imajo drugačne vzgojne cilje, zlasti še na verskem področju.

b) Če drugi vzgojitelji starševske vzgoje ne dopolnjujejo, temveč ji nasprotujejo, lahko ima zelo negativne posledice pri otrokovi socializaciji. Lahko vodi npr. do dvoličnosti: otroci so med vernimi verni, med nevernimi pa neverni. Katehet ima zelo težko nalogo, da pomaga otroku utrjevati zavest verske pripadnosti. Otroci kateheta toliko bolj upoštevajo, kolikor bolj je zanje ena izmed pomembnih oseb, s katero se želijo poistovetiti.

c) V vzgojni proces danes odločilno posegajo družbena občila (tisk, radio, televizija), ki otroku (in tudi staršem) vztrajno posredujejo nekatere značilne predstave o življenju. V teh sporočilih je idealno življenje tisto, ki je napolnjeno z ugodjem, zabavo, uživanjem, lahkoto, novostmi. V takšnem vzdušju je težko vzgajati za lastnosti kot so odpoved, premagovanje, dolžnost dajanja, žrtvovanje. Mediji oblikujejo starše, da svojo vzgojno poslanstvo razumejo predvsem kot skrb, da jim omogočijo čim več dobrin - namesto, da bi jim bili na razpolago.

/Stališča Katoliške cerkve: Janez Pavel II., *Apostolsko pismo o družini*, Cerkevni Dokumenti št. 16 (1982), Svetlobe in sence današnje družine (točke 4-7); Udeleženos družine pri razvoju družbe (točke 42 - 48)/.

Vendar je potrebno poudariti, da religija na različne načine promovira družino in družinske vrednote, edina vrši pripravo na zakonsko zvezo (reči na cerkveno poroko je preozko) in zakonsko zvezo povzdiguje v zakrament.

6. DRUŽBENI POLOŽAJ MLADINE: Mladina - seizmograf družbene situacije

- pod kvantitativnim vidikom: mladi predstavljajo pomemben del populacije (leta 1960 je bilo na svetu 520 milijonov mladih, 2000 pa 1.130.000, kar pomeni 19% svetovnega prebivalstva) - kvantitativni vidik pa je manjšega pomena v družbah, kjer se prebivalstvo naglo stara.

- v kvalitativnem pomenu: mladina je v marsičem ključ za interpretacijo celotne družbene situacije - ker mladi zrcalijo karakteristične družbene kontradikcije.

SOCIOLOGIJA raziskuje mladost kot vmesno obdobje, ki se začne z dosego biološke zrelosti in se konča z družbeno (socialno, sociološko) zrelostjo, t.j. s sprejetjem statusa/vloge ali pravic/dolžnosti odraslih.

V industrializiranem svetu opažamo anticipacijo biološke/fiziološke zrelosti (za 4-6 mesecev na desetletje). Hkrati pa te družbe težijo k podaljševanju šolanja t.j. priprave na poklic, kar pomeni "zapoznitev" socialne zrelosti.

Elementi za zgodovino situacije mladih: Navajamo nekatere poudarke nadvse kompleksne novejše zgodovine, predvsem pod vidikom socio-geografskih področij.

ZDA: ameriški socio-politični sistem predstavlja z ene strani primer pritiska na mlade in z druge njihove zmožnosti reakcije in opozicije.

Študentska gibanja cvetijo že v 30-ih letih tega stoletja. Vendar zadnja tri desetletja (po hladni vojni) ta gibanja predstavljajo nadvse pomembno socio-politično komponento dežele. Poglavitna dejstva:

- "**beat generacija**": pomeni gibanje, ki nastane v času velikega nezadovoljstva in porazov ameriške družbe (vojaški porazi in negotovost glede vloge v novi svetovni situaciji; organizirana v birokratskem in masovnem smislu, t.j. alienacije); vabi k avto-marginalizaciji, v "podzemlje" (t.j. tistim oblikam umetnosti, ki je bila prej podzemna); favorizira tipične aktivnosti samo-osvoboditve: potovanje, glasbo, ples, slikanje, praznovanje, tekmovanje, ljubezen; zadnji cilj pa je osvoboditev posameznika (tako pevci te dobe, npr. Ginzberg).

- "**hipijevsko gibanje**" se pojavlja v sredini 60-ih let; v marsičem nasledi beat generacijo, vendar kot "izziv sistemu". Gibanje dejansko predstavlja poskus najradikalnejšega preloma z družbo,

nabit z agresivnostjo in kritiko do ustaljenih vrednot ameriške družbe.

Hipiji so pretežno belci, meščani, študentje in uslužbenci; brez političnega projekta in skupne ideološke podlage; oznanjajo ljubezen, svobodo, nenasilje, konec "nujnosti" proizvodnje. Med njimi se hitro razširjajo mamila kot sredstvo za razširitev zavesti in novih doživetij. Pogosto jih izkorišča komercialna moda, industrija glasbe, umetnost; pogosto so nesposobni razrešiti praktične probleme preživetja; ogrožajo jih infiltracije nevarnih deviantov (drogiranci in drugi delinkventi); zato to gibanje kmalu pojenja, čeprav je prineslo zanimive poskuse skupinskega življenja.

- "**nova levica**" je skupno ime za množstvo grupacij, ki nastanejo med gibanjema beat in hipi - v Kennedy-jevem času konca hladne vojne, vendar večjih rasnih napetosti.

V študentskih nemirih univerze v Berkleyu študentje odkrijejo strumentalno vlogo univerze, posebno s strani velike industrije, predvsem vojaške; odkrivajo vire strukturalnega nasilja. Čeprav jim manjka globalna vizija razmer, pa pripravijo pot veliko bolj bojevitim grupacijam.

- **yipiji (Youth International Party)**, ustanovljeni 1967 zavržejo solipsizem in individualizem hipijev in so usmerjeni k bolj precizni politični zavesti, da bi izvali radikalne spremembe sistema (hočejo zanetiti velika nasprotja). Hočejo politizirati "podzemlje"; spremlja jih droga.

Najbolj spektakularne akcije: razni pohodi za človekove pravice in proti vojni v Vietnamu; za ženske pravice; najbolj znani so nemiri na Kolumbijski univerzi in Demokratični konvenciji v Chicagu (1968), ki sta postali prototip mestne gverile.

- **Movimenti (različna gibanja 70-ih let)**: tendenca k združevanju različnih gibanj: poleg Yipijev in White Panther Party tudi osvobodilna gibanja (ženske, homoseksulci in vojaki), pa tudi ekološka gibanja. Med njimi ni večjega konsensa.

Na tem mestu je mogoče omeniti tudi skupine religioznega prebujenja (revival), npr. Jesus Movement in podobna, ki privlači množstvo razočaranih v političnem in civilnem angažmaju (zelo blizu so psevdomistik).

Evropa: ima še bolj kompleksno in tudi spektakularno povojno zgodovino. Seveda nastopata dva različna konteksta: zahodno evropski (kapitalističen) in vzhodno evropski (socialistični).

V SREDNJI oz. VZHODNI EVROPI zaradi svojevrstne politične situacije in partijsko organizirane socializacije mladi v 60-ih, 70-ih in 80-ih letih nimajo mnogo možnosti za organiziranje in uspeh njihovega protesta. Po vojni srečamo le redke primere tega protesta, npr. na Poljskem in Madžarskem leta 1956. Vendar leto 1968 tudi v tem prostoru pomeni originalen, avtentičen protest, po motivih in oblikah podoben tistim na Zahodu.

Tudi v nekdanji **JUGOSLAVIJI** pride leta 1968 do študentskih nemirov. Vendar situacija mladine v tej državi ostaja predmet zanimanja predvsem zaradi presenetljivo hitrega konca demonstracij. Tito je namreč mladini priznal, da ima prav in obljubil izpolnitev njenih zahtev po večjem soodločanju v družbi. Tako je bila mladim odvzeta ost njihovega boja, ki je s tem usahnil.

Seveda pa svet mladih ni zgolj družbeni pojav. Nadvse pomembno vlogo imajo tudi duševni in duhovni procesi - bogata notranja dinamika prestruk-turiranja duševnosti mladega človeka.

V SLOVENIJI:

Mladost se najprej kaže kot sorazmerno natančno odmerjen prehodni čas med otroštvom (biološko zrelostjo) in odraslostjo (socialno zrelostjo). **Meja med otroštvom in mladostjo pomika v vedno zgodnejša leta, na drugi strani pa meja med mladostjo in odraslostjo v vedno bolj pozna leta.**

- v poznih **60-ih**: Poleg tega pa pri tedanjih povojnih generacijah mladih odkrivajo nekritično pristajanje na kolektivno socialistično ideologijo in na nacionalne idolatrije. Mladi so polni izrazitega nekritičnega optimizma glede osebne in družbene prihodnosti. Temu se niti ne gre čuditi, saj se je marksistična kritična ocena preteklosti in utopično zrenje v prihodnost najbolj pristajala prav stanju duha mladih. Zato je bila v 60-ih in 70-ih prav mladina glavna nosilka takšnih in podobnih idej.
- Konec **80-ih** raziskave že zaznavajo odzive slovenske mladine na (post)modernizacijske in informacijske procese. Tako tedaj pri mladih, večinoma že s srednješolskim standardom, ki že imajo na razpolago moderne komunikacijske in informacijske medije, srečamo močno tržno in potrošniško usmerjenost. Raziskovalci identificirajo zgodnejšo osebno emancipacijo, pa tudi vedno bolj mladocentrično in libertalno usmerjenost.

- Na začetku **90-ih** so pri mladih že zaznavni odzivi na tranzicijske procese. Mladih sicer še ne zajame socialno razlikovanje; socialni izvor, življenjsko okolje, spol, življenjski standard še nimajo nanje izrazitejšega vpliva. Splošno poenoten življenjski slog še nudi določeno oporo proti nastajajočim pritiskom socialnega razlikovanja, vključno z vedno bolj različnimi možnostmi za šolanje. Sicer pa se pokaže slika vedno bolj pasivne generacije, ki se najbolje počuti v varnem krogu zasebnosti. Mladina ljubi predvsem mir, manj aktivno in vznemirljivo življenje; manj odprta in sprejemljiva je za izzive in tveganja življenja; tudi manj tolerantna do drugačnosti. Umika se celo s prizorišč mladinske kulture in se raje zateka v domišljajske svetove in rešitve (kar pomeni prej beg od problemov kot pa soočenje z njimi). V naštetih empiričnih najdbah je mogoče zaznati pojav podaljšanja otroštva.

Kot mladi po Evropi se je tudi slovenska mladina umaknila v mladinsko mikro sceno. Nadaljuje se tudi proces večje simbioze mladih s starši, vključno s širjenjem infantilizacije mladosti.

Omenjeni razvojni premiki so glede na 70-80 leta precej presenetljivi, še posebej, če pomislimo na takratne socialne dinamizme mladih (družbena gibanja, boj za civilno družbo, oblikovanje mladinskih sub-kultur, sedaj pa nenadoma umik v zasebnost, podomačenje, socialni pasivizem).

- Zadnje raziskave slovenske mladine razkrivajo aktualne podobe generacijske modernizacije mladine, pri čemer gre za nadaljnje ukinjanje stabilnih družbenih in kulturnih struktur eksistence. Med najvidnejše pojave gotovo sodi drobljenje prostora mladih, kar pomeni, da področja izkustev in identitet postajajo vse bolj partikularna. Mladost ni več neko **zaokroženo dogajanje, z jasnim začetkom, potekom in koncem. Spreminja se v serijo vse manj predvidljivih epizod.**

To pomeni, da **sodobna kultura omogoča oziroma (do)pušča mladim, da si po lastni izbiri krojijo svoj življenjski stil.** V vedno zgodnejših letih mladi razpolagajo s prostim časom, z načinom zabave, z obliko druženja in prijateljstev. Družinska oziroma starševska kontrola postaja šibkejša. S tem pa je vse manj določeno, kaj (ne)sodi k mladosti. V mladostno obdobje lahko tako vstopajo na eni strani (zaostali) elementi otroštva (npr. vedno daljše bivanje s starši), na drugi strani pa elementi, ki jih tradicionalno pripisujemo odraslim (npr. nakupovanje, lastna izbira stila oblačenja, spolni odnosi, ipd.). Mladostno obdobje je tako polno zaostankov in hkrati prehitevanj.

Starost, ko so se zgodile našete situacije - glede na vero v Boga

Podatki tudi pokažejo, da v poteku mladosti med vernimi in neverujočimi mladimi ni občutnejših razlik. Zaznati je mogoče le malenkostno razliko v hitrejšem doseganju osebnostnih svoboščin (disko, prvi spolno odnos, odločati o izgledu) pri neverujočih in nekoliko zgodnejšo mejo življenjskih dolžnosti (zaslužiti, se zaposliti, zaključiti šolanje) pri verujočih. Še najbolj občutnejša razlika med obema skupinama zadeva začetek starševstva in sklenitev zakonske zveze, ki sta zgodnejši pri verujočih. Vendar o tem ne moremo razmišljati vzročno – tem odločitvam poleg vere botrujejo še drugi družbeno kulturni dejavniki.

Zanimivo, da na splošno mladi pripadniki muslimanske veroizpovedi najbolj odstopajo od povprečij - pri doseganju osebnih svoboščin zaostajajo, pri prevzemanju dolžnosti prehitevajo in relativno najprej »odrastejo«. Pravoslavni mladi pa slovenske vrstnike, presenetljivo, prehitevajo v avtonomiji od družinskega življenja, saj najprej zaslužijo lasten denar in se vračajo domov po lastni odločitvi.

Kot vidimo, v sodobnem načinu življenja prihaja do **ukinitve mladosti kot prehodnega življenjskega obdobja (moratorija)**. Mladost ni več zaokrožena zgodba, ampak snop malih zgodbic. Zato je vse težje ulovljiva, tudi za analizo. Posameznik zato čuti še večjo potrebo po refleksivnem odnosu do lastnega življenjskega poteka in izkustva.

- umikanju mladih iz javne v zasebno sfero pri mladih. Ni mogoče spregledati, da gre za družbene procese.

Samoocena vernosti mladih v evropskih državah

Seveda je pri analizi družbenega položaja mladih veliko pasti, predvsem v enostranskih gledanjih. Iz gornjega bi namreč bilo mogoče sklepati, da je mladost predvsem pasivni, trpni pojav družbe, ki ga splošni družbeni tokovi odločilno oblikujejo. Z njim manipulirajo. To delno sicer drži, vendar je mogoče govoriti tudi o nasprotnem. Ker elemente mladosti najdemo v vedno večji meri tudi

v drugih življenjskih področjih in obdobjih, lahko govorimo o difuzni mladosti. Skratka, mladost je postala zelo močan dejavnik celote življenja, tako da na več področjih (dovolj je pomisliti na področje kulture zabave in mode) vsa družba postaja mladocentrična. V nekem smislu je mogoče govoriti o določeni juvenilizaciji celotne družbe.

Sociologija religije posebej proučuje vernost mladih. Bežno idejo o tem nam omogočajo empirični podatki v tabeli 33.

ZA SKLEP

Robert BELLAH (1927): Pet stopenj razvoja religije

Izhodišče (Durkheimov evolucionizem) in Parsonova sociologija (njegov učenec): Zgodovinski razvoj družbe in religije pogojuje rastoča diferenciacija družbe in religije (kot simbolnega sistema). S tem razvojem se povečuje človekova svoboda naproti naravnemu okolju, pa tudi fleksibilnost v prilagajanju okolju. Bellah v svoji analizi pride do pet stopenj religioznega razvoja oziroma tipov religije:

1. Stopnja: primitivna religija: Simbolni sistem še ne pozna ločitve med sakralnim in profanim. Prek ritualov udeleženci poenotijo z mističnim bitjem. Šenima izoblikovanih religioznih vlog, npr. duhovnika. Religija na tej stopnji je predvsem v funkciji krepitve solidarnosti in socializacije.

2. Stopnja: arhaična religija: Za primer religije na tej razvojni stopnji vzame afriške in polinezijske družbe, pa tudi zgodnje indijske, kitajske in judovske religije. Tu je opaziti že jasnejšo podobo božanstva, lahko pride do pantheona (božanstev), praviloma torej panteizma. Pojavi se vloga svečenika. Vendar pa še ni izoblikovano razlikovanje med socialnimi in religioznimi normami.

3. Stopnja: zgodovinske religije: Primer: srednjeveško krščanstvo – pisne kulture, denar, birokracija, pravo; ta stopnja religije naj bi bila značilna za t.im. štiri razredno družbo (politično-vojaška elita, kulturno-religiozna elita, meščanski in podeželski sloj). V religiji srečamo jasno izoblikovano podobo nadnaravnega sveta. Versko delovanje je usmerjeno v dosego odrešenja. Verske organizacije so izoblikovane in praviloma podpirajo (obstoječi) družbeni red.

4. Stopnja: predmoderna religija: Primer: protestantska reformacija. Hierarhična ločitev med sakralnim in profanim se zruši in nastopi direkten odnos med posameznikom in transcendentno resničnostjo. Versko delovanje cilja na odrešenje v svetu. Religija ima močan vpliv na družbo – tudi preko mnogih svetnih institucij.

5. Stopnja: moderna religija: Cerkev izgubi svoj monopol, v ospredju so "mehke" oblike verske (cerkvene) organizacije. Versko delovanje se odvija na visoki stopnji svobode, tako da v ospredje stopi izrazit individualizem. Za moderno vernost je značilno, da obstoja kot podsistem poleg znanosti, umetnosti in ekonomije.

Dodatek: Peter L. Berger, Globalni oris deskularizacije sveta

Pred nekaj leti se je na moji mizi znašel prvi zvezek obsežnega projekta raziskav o fundamentalizmu (*Fundamentalism Project*). Projekt je bil zelo radodarno financiran s strani MacArthurjeve fundacije, predsedoval pa mu je Martin Marty, ugledni profesor cerkvene zgodovine na Univerzi v Chicagu. Pri projektu so sodelovali številni odlični strokovnjaki in objavljeni rezultati so večinoma izredno kakovostni. Toda ko sem si ogledoval prvi zvezek teh obsežnih raziskav, se mi je zgodilo tisto, kar nekateri imenujejo »aha« doživetje. Knjiga na moji mizi je bila izredno velika, nekakšna »knjiga-orožje«, ki bi lahko povzročila resno poškodbo. Vprašal sem se torej, kako da je MacArthurjeva fundacija vložila več milijonov dolarjev za mednarodno raziskavo o religioznih fundamentalistih.

Na misel sta mi prišla dva odgovora. Prvi je očiten in ne posebno zanimiv. MacArthurjeva fundacija je zelo progresistično usmerjena, fundamentaliste pa dojemata kot anti-progresistične. Raziskava naj bi torej imela za cilj spoznati nasprotnika. Toda obstaja še drugi, zanimivejši odgovor. »Fundamentalizem« je zanje čuden, težko razumljiv pojav. Projekt naj bi raziskal ta čudni pojav in ga pojasnil. Toda komu? Komu je ta pojav čuden? Odgovora ni težko najti: gre za ljudi, s katerimi imajo predstavniki MacArthurjeve fundacije navadno opraviti – to so profesorji na elitnih ameriških univerzah. In v tem je bilo zame tisto »aha« doživetje. Zanimanje za ta obsežni projekt izhaja iz na glavo postavljenega dojemanja sveta. Po tem dojetju je »fundamentalizem« (ki ga navsezadnje pripisujejo vsakemu navdušenemu religioznemu gibanju) redka, težko razložljiva stvar. Toda ob pogledu bodisi na zgodovino bodisi na sodobni svet ugotovimo, da redke ni pojav, pač pa njegovo poznavanje. Težko razumljivi pojav niso iranski mule, ampak ameriški univerzitetni profesorji – oni bi lahko bili upravičeni predmet več milijonov dolarjev vredne raziskave!

Napake v teoriji sekularizacije

Moje mnenje je naslednje: podmena, da živimo v sekulariziranem svetu, je napačna. Ob nekaterih izjemah, o katerih bom kmalu spregovoril, je svet danes ravno tako divje religiozen, kot je vedno bil, ponekod pa še bolj, kot kdaj prej. To pomeni, da je vsa obsežna literatura, ki jo zgodovinarji in sociologi ohlapno označujejo kot »teorijo sekularizacije«, v bistvu zgrešena. S svojimi zgodnjimi deli sem tudi jaz prispeval k tej literaturi. Bil sem v dobri družbi: večina sociologov religije je bila podobnih pogledov in za te poglede smo imeli tudi dobre razloge. Nekateri teze še držijo. (Rad rečem svojim študentom, da je ena od prednosti sociologa – za razliko od filozofa ali teologa – v tem, da ima lahko prav toliko veselja ob ovrenju svojih teorij kakor ob njihovi potrditvi!)

Poimenovanje »teorija sekularizacije« se sicer nanaša na dela iz petdesetih in šestdesetih let prejšnjega stoletja, toda v resnici lahko ključno idejo te teorije najdemo že v razsvetljenstvu. Ta ideja je preprosta: Modernizacija nujno vodi v izginjanje religije, tako v družbi kot v zavesti posameznikov. In prav ta ključna ideja se je pokazala za napačno. Brez dvoma drži, da je imela modernizacija določene sekularizacijske učinke, ponekod več in drugje manj. Toda povzročila je tudi močna protisekularizacijska gibanja. Poleg tega sekularizacija na družbeni ravni ni nujno povezana s sekularizacijo na ravni posameznikove zavesti. V mnogih družbah so religiozne institucije izgubile moč in vpliv, toda v življenju posameznikov se vendarle nadaljujejo stara in pojavljajo nova religiozna verovanja in religiozne navade. To včasih vodi v nove oblike institucionalne organiziranosti in včasih v velike izbruhe religioznega navdušenja. Velja pa tudi obratno: Religiozne institucije včasih ohranijo precejšnji družbeni ali politični vpliv, čeprav zelo malo ljudi pripada religiji oz. prakticira religijo, ki jo institucija predstavlja. Ob tem lahko rečemo najmanj to, da je razmerje med religijo in modernostjo precej zapleteno.

Trditev, da modernost nujno vodi v izumiranje religije, je v osnovi vrednostno nevtralna trditev. Priljubljeni ji lahko tako tisti, ki vidijo v njej dobro napoved, kot tudi tisti, ki jo imajo za zelo slabo napoved. Določeni profil ljudi (večina razsvetljenjskih mislecev nekoč in večina progresistično naravnanih danes) se bolj nagiba k mnenju, da je sekularizacija dobra, vsaj v toliko, v kolikor pomete s tistimi religioznimi pojavi, ki so »zaostali«, »praznoverni« ali »reakcionarni« (religiozna usudlina, ki bi bila očistena teh negativnih značilnosti, bi bila za nekatere sprejemljiva). Toda tudi religiozni ljudje, med njimi tisti z zelo tradicionalnimi in ortodoksnimi prepričanji, priznavajo povezanost med modernostjo in sekularizacijo in se nad njo na veliko pritožujejo. Nekateri od teh imajo modernost za sovražnika, proti kateremu se je treba boriti. Drugi v modernosti vidijo zmagovalni svetovni nazor, kateremu se morajo religiozna verovanja in religiozne navade prilagoditi. Z drugimi besedami, *zavračanje* in *prilagajanje* sta dve strategiji, ki ju verske skupnosti lahko izbirajo v svetu, ki se – kot se zdi – sekularizira. Obe strategiji sta imeli zelo dvomljive rezultate – kot se vselej zgodi s strategijami, ki temeljijo na napačnem zaznavanju stvarnosti.

Seveda je teoretično čisto mogoče zavrniti katerokoli moderno misel ali modernost vrednoto, toda veliko težje je doseči, da bodo ljudje trajno živeli v takšnem zavračanju. Da bi dosegli to, sta na voljo dve strategiji. Prva je *religiozna revolucija*: skuša zavladati celotni družbi in napraviti določeno protimoderno religijo obvezno za vsakogar. To je v večini dežel sodobnega sveta težko izpeljati (Franco je to neuspešno poskušal v Španiji; mule to še vedno poskušajo v Iranu in v nekaterih drugih deželah). Takšen poskus se mora soočiti z modernizacijo, ki ustvarja zelo heterogene družbe in velikanske preskoke v komunikaciji med različnimi kulturami. Oboje je ugodno za proces pluralizacije in ni ugodno za uveljavitev (ali ponovno vzpostavitev) religijskih monopolov. Drugi možni način za odvrnitev ljudi od modernih idej in modernih vrednot je ustvarjanje *religioznih subkultur* z namenom, da vplive zunanje družbe zadržijo zunaj. Ta poskus je nekoliko bolj obetajoč od religiozne revolucije, toda tudi poln težav. Moderna kultura ima izredno moč in velikanski napor je potreben za ohranjanje takšnih enklav z neprodušnim obrambnim sistemom. Povprašajte o tem pripadnike amišev v vzhodni Pensilvaniji. Ali pa hasidskega rabija v williamsburškem predelu Brooklyna.

Zanimivo je, da je bila teorija sekularizacije ovržena tudi z rezultati prilagoditvenih strategij religijskih institucij. Če bi resnično živeli v močno sekulariziranem svetu, potem bi lahko pričakovali, da se bodo religijske institucije obdržale le v toliko, v kolikor se jim bo uspelo prilagoditi sekularizaciji. Takšna je bila empirična podmena prilagoditvenih strategij. Dejansko pa se je vsepovsod pokazalo, da so religiozne skupnosti preživele in se celo razcvetele v toliko, v kolikor se *niso* skušale prilagoditi domnevnim zahtevam sekulariziranega sveta. Preprosto povedano: poskusi sekularističnih religij na splošno niso uspeli; religiozna gibanja z verovanji in navadami, polnimi nazadnjaškega sklicevanja na nadnaravno (ki so popolnoma izven dosega samozaverovanih univerzitetnih krogov), so na široko uspela.

Katoliška cerkev in modernost

Boj z modernostjo v rimskokatoliški cerkvi dobro ponazarja težave različnih strategij. Ob pojavu razsvetljenstva z njegovimi spremljajočimi revolucijami je bil odziv Cerkev najprej bojovit, takoj zatem pa kljubovalno zavračajoč. Morda najveličastnejša poteza kljubovanja se je zgodila leta 1870, ko je 1. vatikanski koncil slovesno razglasitev papeževe nezmotljivosti in Marijinega brezmadežnega početja takorekoč »vrigel v obraz« razsvetljenstvu, ki se je v obliki armade Viktorja Emanuela I. že pripravljalo na zasedbo Rima. (Zavrnitev je bila obojestranska. Če ste si imeli kdaj priložnost ogledati rimski spomenik bersaljerjem, elitnim kraljevim enotam, ki so v imenu italijanskega *risorgimenta* zavzele Večno mesto, ste lahko opazili postavitev junaškega lika v bersaljerski uniformi – s hrbotom je obrnjen natančno proti Vatikanu.)

Skoraj stoletje kasneje je 2. vatikanski koncil znatno spremenil dotlej zavračajočo držo Cerkev. Vodilo koncila je bil *aggiornamento* – Cerkev naj se posodobí, uskladi z modernim svetom. (Spomnim se, da sem pred koncilom vprašal protestantskega teologa, kaj misli, da se bo na koncilu zgodilo. Odgovoril mi je, da ne ve, a da je prepričan, da ne bodo brali zapisnikov s prejšnjega srečanja!) 2. vatikanski koncil je imel namen odpreti okna, zlasti okna katoliške subkulture. Do te je prišlo, ko je postalo jasno, da celotne družbe ne bo mogoče znova osvojiti. V Združenih državah je bila ta katoliška subkultura še do nedavnega zelo navzoča. Težava z odpiranjem oken je v tem, da ni mogoče nadzorovati, kaj bo prišlo noter. Prišlo je tudi veliko silno begajočega in težavnega za Cerkev: ves razburkani svet moderne kulture. Pod sedanjim papežem je Cerkev krmarila po niansirani liniji med zavračanjem in prilagajanjem – z mešanimi rezultati v različnih deželah.

Tu se mi zdi koristno opozoriti, da vsa moja tukajšnja opažanja želijo biti vrednostno nevtralna: ob pregledu sodobnih religijskih pojavov skušam biti objektivni. Dokler opravljam to nalogo, puščam ob strani svoja religiozna prepričanja. Kot sociologu religije se mi zdi verjetno, da je moral Rim zaradi institucionalnih težav, ki so sledile 2. vatikanskemu koncilu, nekoliko »zategniti uzde«, tako na doktrinalni kot na praktični ravni. Ta ugotovitev pa nikakor ne pomeni, da se v teološkem smislu strinjam s tem, kar se je dogajalo v rimskokatoliški cerkvi v času sedanjega pontifikata. Če bi bil katoličan, bi bil pravzaprav resno zaskrbljen nad takšnim razvojem. Vendar sem liberalni protestant (pridevnik označuje moje religiozno stališče, ne pa političnega) in nisem neposredno eksistencialno prizadet ob tem, kar se dogaja znotraj rimskokatoliške skupnosti. Tu pišem kot sociolog in se pri tem lahko sklicujem na določeno kompetentnost. Teoloških pooblastil nimam.

Globalni religijski pregled

Ob pogledu na mednarodne religijske pojave ugotovimo, da so vsepovsod v porastu gibanja, ki so konservativna ali ortodokсна ali tradicionalistična. To so prav tista gibanja, ki so zavrnila *aggiornamento* (posodabljenje) v razmerju do modernosti (kakor je bila definirana s strani progresističnih intelektualcev). Nasprotno pa so skoraj vsepovsod v upadu tista

religiozna gibanja in institucije, ki so se z velikimi napori skušala uskladiti s tako razumljeno modernostjo. V Združenih državah Amerike je bilo veliko govora o tem dogajanju, ki ga značilno ponazarja upadanje takomenovanega glavnega toka protestantizma (*mainline Protestantism*) in istočasni porast evangelijskih skupnosti (*Evangelicalism*). Toda Združene države v tem niso nobena izjema.

In tudi protestantizem ni izjema. Konservativna težnja v rimskokatoliški cerkvi pod Janezom Pavlom II. je obrodila sadove tako glede števila spreobrnenjencev kot glede prenovljenega navdušenja med rojenimi katoličani; to velja zlasti za nezahodne dežele. Po razpadu Sovjetske zveze se je znatno okrepila pravoslavna cerkev v Rusiji. Najhitreje rastoče Judovske skupine so ortodoksne, tako v Izraelu kot v diaspori. Podobno je bilo zaznati močno kipeenje konservativne religioznosti v vseh drugih velikih religijskih skupnostih (islamu, hinduizmu, budizmu) in prerodivna gibanja v manjših skupnostih (kot sintozem na Japonskem in sikhizem v Indiji). Ti procesi se močno razlikujejo po svojih družbenih in političnih implikacijah. Skupen pa jim je očiten *religiozni* navdih. Vsi skupaj zato predstavljajo močan dokaz proti miselnosti, da sta modernizacija in sekularizacija istoizvorna pojava. Iz tega lahko z gotovostjo ugotovimo, da je *protisekularizacija* vsaj tako pomemben pojav za sodobni svet kot *sekularizacija*.

Omenjena gibanja so v medijih in v znanstvenih publikacijah pogosto označena kot »fundamentalistična«. To ni prav posrečen izraz, ne le zato, ker ima slabšalni podton, ampak tudi zato, ker izhaja iz zgodovine ameriškega protestantizma, v katerem je imel poseben pomen - izraz je zavajajoč, če ga posplošimo na druga religiozna izročila. Toda isti izraz je po svoje zelo sugestivno, ko ga uporabljamo pri opisovanju omenjenih gibanj. Označuje kombinacijo nekaterih značilnih potez: veliko religiozno navdušenje; kljubovanje *Zeigeistu* (duhu časa), kot so ga definirali drugi; vrnitev k tradicionalnim virom religiozne avtoritete. To so v resnici skupne poteze, ki presegajo kulturne ločnice. In te poteze tudi kažejo na navzočnost sekularizacijskih teženj, saj jih lahko razumemo le kot reakcijo *proti* tem težnjam. (V tem smislu lahko - posredno - potrdimo, da nekaj od stare sekularizacijske teorije vendarle drži.) Medsebojno vplivanje sekularizacijskih in protisekularizacijskih teženj je po mojem mnenju ena najpomembnejših tem za sociologijo sodobne religioznosti, vendar je preobsežna, da bi jo lahko obravnaval tukaj. Zato naj zgolj namignem: modernost in razumljivih razlogov spodkopava stare gotovosti; negotovost je za mnoge ljudi zelo težko prenašati; torej ima priložnost vsako gibanje (ne le religiozno), ki obljublja, da bo ustvarilo ali obnovilo gotovost.

Razlike med uspevajočimi gibanji

Že omenjene skupne poteze so pomembne, vendar se mora analiza družbenih in političnih vplivov religioznih vrenj posvetiti tudi njihovim razlikam. To postane jasno, ko pogledamo na religiozni vrenji, ki sta v današnjem svetu verjetno najbolj dinamični: islamsko in evangelijsko. Njuna primerjava opozarja tudi na pomanjkljivosti pojma »fundamentalizem«, ki ga uporabljajo za obe gibanji.

Islamsko vrenje je zaradi svojih bolj neposrednih političnih razraščanj tudi bolj znano. Vendar bi storili hudo napako, če bi ga gledali le skozi politične leče. Gre za pridobivo oživitve *izrazito religioznih* drž. In to na zelo obširnem zemljepisnem področju: svoje vplive širi v vseh muslimanskih deželah od severne Afrike do jugovzhodne Azije. Pridobiva spreobrnenje, še zlasti v subsaharski Afriki (pogosto v tekmi s krščanstvom). Pojav postaja zelo opazen v brstečih muslimanskih skupnostih v Evropi in, v mnogo skromnejših razsežnostih, v Severni Ameriki. Vseposod oživlja ne le islamsko verovanje, ampak tudi značilen islamski življenjski slog, ki v mnogočem neposredno nasprotuje modernim idejam, na primer v prepričanosti o razmerju in državo, o vlogi žensk, o moralnih normah vsakdanjega življenja in o mejah religiozne in moralne strpnosti. Islamski prepoved nikakor ni omejen na manj modernizirane ali »zaostale« dele družbe, kakor še vedno radi mislijo progresistični intelektualci. Nasprotno, zelo močan je v mestih z visoko stopnjo modernizacije in v mnogih deželah je posebno opazen med ljudmi z visoko izobrazbo zahodnega stila: v Egiptu in Turčiji se na primer dogaja, da si hčerke sekulariziranih intelektualcev nadevajo naglavne rute in druga znamenja islamske spodobnosti.

Vendar so znotraj tega gibanja tudi velike razlike. Celo v islamski domovini, na Bližnjem vzhodu, obstajajo pomembne religiozne in politične razlike med sunitskim in šiitskim prepovedom. Islamska konservativnost pomeni na primer v Sadski Arabiji nekaj čisto drugega kot v Iranu. Z oddaljenostjo od Bližnjega vzhoda se razlike še večajo. Tako v Indoneziji, najgostejše naseljeni muslimanski deželi, obstaja zelo močno prepovedno gibanje, Nudhat-ul-Ulama, ki se odkrito zavzema za demokracijo in pluralizem - pravo nasprotje tega, kar se običajno pripisuje muslimanskemu »fundamentalizmu«. V številnih deželah, kjer politične okoliščine to dopuščajo, se odvijajo živahne razprave o razmerju islama do raznih vidikov modernosti; pri tem prihaja do ostrih nasprotij med ljudmi, ki so enako zavezani prepovedu islama. Vendarle je verjetno treba priznati, da se islam v celoti srečuje z velikimi težavami v procesu sprejemanja ključnih institucij modernosti, kot so pluralizem, demokracija in tržna ekonomija - in to iz razlogov, ki so globoko zakoreninjeni v samem jedru islamskega izročila.

Evangelijsko vrenje je po obsegu prav tako osupljivo. Po zemljepisnem obsegu je še celo širše. Pridobilo je velikansko število spreobrnenjencev v vzhodni Aziji, v vseh kitajskih skupnostih (vključno z Ljudsko republiko Kitajsko, kljub hudemu preganjanju) in v Južni Koreji, na Filipinih, na južnem Pacifiku, v subsaharski Afriki (kjer pogosto vključuje elemente tradicionalne afriške religioznosti) in, kot vse kaže, tudi v delih postkomunistične Evrope. Toda največji uspeh je doseglo v Latinski Ameriki: ocenjujejo, da je južno od ZDA že 40 do 50 milijonov evangelijskih protestantov, ki so v veliki večini prva generacija protestantov. Najštevilnejši del evangelijskega vrenja je binškozna cerkev, ki biblično ortodoksno in strogo moralnost združuje z ekstatičnim bogoslužjem in poudarjanjem duhovnega ozdravljanja. V Latinski Ameriki prestopanje v protestantizem povzroča opazne kulturne spremembe: drugačno držo do dela in potrošnje, drugačno vzgojno etiko in silovit odpor proti tradicionalnemu *machismo* (ženske imajo v evangelijskih cerkvah zelo pomembno vlogo).

Po vsem svetu razširjeno evangelijsko vrenje se je najprej začelo v Združenih državah, odkoder so izšli prvi misijonarji. Toda zelo pomembno je razumeti, da je to novo evangelijsko gibanje - zlasti v Latinski Ameriki, potencialno pa tudi povsod drugje - povsem udomačeno in nič več odvisno od podpore sovremnikov iz Združenih držav. Latinskoameriške evangelijske skupnosti že pošiljajo svoje misijonarje v špansko govoreče skupnosti v ZDA, kjer prihaja do podobnih valov spreobrnenj.

Jasno je, in o tem ni potrebno izgubljati besed, da sta si islamski in evangelijski prepoved popolnoma različna po njuni religiozni vsebini. Isto velja za njune družbene in politične posledice. Oba pojava pa se razlikujeta še v enem pomembnem vidiku: do islamskega prepoveda prihaja predvsem v deželah, ki so že muslimanske, ali med muslimanskimi izseljenci (na primer v Evropi), medtem ko evangelijsko gibanje dramatično raste vseposod po svetu, tudi v deželah, kjer je bila religija tega tipa prej neznana ali zelo obrobna.

Izjeme v desekularizacijski tezi

Naj ponovim, kar sem malo prej že omenil. Današnji svet je močno religiozen, je vse prej kot sekularizirani svet, ki so ga (bodisi z veseljem bodisi z obžalovanjem) napovedovali tako številni analitični modernosti. Vendarle obstajata pri tem opažanja dve izjemi, prva nekoliko nejasna, druga pa zelo očitna.

Kot prva izjema se kaže Evropa: bolj določno Evropa na zahodni strani takomenovane železne zavese (razvoj v nekdanjih komunističnih deželah še ni dovolj raziskan in je nejasen). Zdi se, da stara teorija sekularizacije v zahodni Evropi drži, tudi če ne drži nikjer drugje. Z naraščajočo modernizacijo so naraščali ključni pokazatelji sekularizacije, tako na ravni izjavljanja o verskih prepričanjih (zlasti tistih, ki v protestantskem ali katoliškem smislu označujejo pravovernost) kot tudi - posebej dramatično - na ravni vedenja v razmerju do Cerkev: obiskovanje bogoslužja; pristajanje na norme osebnega življenja, kot jih zapoveduje Cerkev (posebej glede spolnosti, reprodukcije in poroke); vstopanje v klerični stan. Ti pojavi, ki so bili že dolgo prisotni v severnih deželah kontinenta, so po 2. svetovni vojni hitro zajeli še jug. Italija in Španija sta doživeli hiter upad s Cerkvijo povezane religioznosti. Tako se je zgodilo tudi v Grčiji, kar izpodbija trditve katoliških konservativcev, da je za upad kriv 2. vatikanski koncil. Na jugovzhodni strani sveta, v azijskih državah, ki so v celoti sekularizirane evropska kultura; ta sicer lahko preprosto opišemo (ne da bi ga s tem tudi pojasnili) kot invazijo te kulture v omenjene dežele. Čisto stvarno se zdi napoved, da se bo podobno zgodilo tudi v vzhodni Evropi, in proces lahko takšni meri, v kakršni bodo tudi te dežele vključene v novo Evropo.

Ob splošni veljavnosti teh dejstev pa je zlasti v Franciji, Britaniji in skandinavskih deželah nedavno izšlo več razprav s področja sociologije religije, ki postavljajo po vprašaj ustreznost pojma »sekularizacija« za navedene procese. Številni podatki kažejo na izrazito ohranitev religioznosti, ki ima kljub prevladujoči odtrujenosti od organiziranih cerkve večinoma splošne krščanske poteze. Torej bi bil doslednejši opis stanja v Evropi, da ne gre toliko za sekularizacijo, kolikor za premik v institucionalni umestitev religioznosti. Kljub temu pa se položaj v Evropi precej razlikuje od drugih delov sveta in prav gotovo od Združenih držav. Ena najbolj zanimivih ugank za sociologijo religije je v vprašanju, zakaj so Američani v primerjavi z Evropejci veliko bolj religiozni in *poleg tega tudi* močneje navezani na cerkvene institucije.

Druga izjema v desekularizacijski tezi je manj dvoumna. Obstaja mednarodna subkultura, sestavljena iz ljudi z visoko izobrazbo zahodnega tipa, zlasti v humanističnih in družbenih vedah, ki so resnično sekularizirani. Ta subkultura je poglavitna nosilka progresističnih, razsvetljenjskih prepričanj in vrednot. Njeni pripadniki so razmeroma maloštevilni, a zelo vplivni. Oni namreč nadzorujejo institucije, ki nas oskrbujejo z »uradnimi« definicijami stvarnosti: zlasti izobraževalni sistem, sredstva množičnega obveščanja in vrhove pravnega sistema. Ti ljudje so si preseneljivo podobni po vsem svetu - to velja danes in že kar nekaj časa. (Vendar ima ta subkultura tudi bele lise, zlasti v muslimanskih deželah, kot smo že omenili.) Na žalost tu ne morem nadaljevati razmišljanja, zakaj so ljudje s tovrstno izobrazbo tako zelo naklonjeni sekularizaciji. Lahko le opozorim na dejstvo, da obstaja takšna globalna *elitna* kultura.

Religiozna vrenja imajo v mnogih deželah poudarjeno ljudski značaj. Ob čisto religioznih motivih so to hkrati gibanja protesta in upora proti *sekularistični* eliti. Tudi v takomenovanem kulturnem boju (*culture war*) v ZDA gre v veliki meri prav za to. Ob tem naj pripomnim, da ima teorija sekularizacije v dobršni meri prav zaradi te mednarodne subkulture videz resničnosti. Ko intelektualci potujejo, se ponavadi zaustavijo v intelektualnih krogih - med ljudmi, ki so jim podobni. Zelo hitro jih lahko zavede misel, da ti ljudje odsevajo stanje celotne družbe, kar je nedvomno zelo zgrešeno. Predstavljajte si sekularizirane zahodnoevropske intelektualce, ki v akademskem klubu kramljajo s kolegi texaške univerze. Morda se jim zdi, da so spet doma. Potem pa si jih predstavljajte, kako se v nedeljskem jutru skušajo prebiti skozi prometni zamašek zabavišnice četrti v Austinu ... Morda jim pride celo na misel, da bi prižgali avtoradio ... Bog jim pomagaj! Kot bi prešli močan udarec s pestjo, ki mu antropologi pravijo kulturni šok.

Izvori in perspektive oživljene religije

Po tem nekoliko hitrem globalnem pregledu religioznosti naj se pomudim še pri nekaterih vprašanjih, ki želijo biti spodbuda za diskusijo. *Prvič, odkod izvira ta ponovna oživitve religije, do katere prihaja vseposod po svetu? Dva možna odgovora sem že omenil. Prvi odgovor je, da modernost izpodkopava gotovosti, s katerimi so ljudje od nekdaj živeli. To ustvarja neprijetno ozračje, ki je za mnoge nevzdržno; zato so religiozna gibanja, ki ponujajo gotovost, zelo privlačna. Drugi odgovor je, da je sekularizirani pogled na svet sociološko umiščen predvsem v elitni kulturi. Ta kultura pa se je zamerila velikemu številu ljudi, ki ji ni pripadajo, a občutijo njen vpliv (najbol boleče je, da so njihovi otroci podvrženi izobraževalnemu sistemu, ki ignorira ali celo napada njihova prepričanja in vrednote). Zato so religiozna gibanja z močnimi protisekularističnimi težnjami prikupna za ljudi s tovrstnimi zamerami (ki so lahko čisto nereligiozne narave).*

Tu se želim še enkrat spomniti na začetno predstavo o članih ameriške fundacije, ki so zaskrbljeni zaradi »fundamentalizma«. V nekem smislu tu ni česa razlagati. Močno občutena religioznost je vedno vseposod obstajala; ne njena prisotnost, ampak njena odsotnost kličje po razlagi. Moderna posvetnost je veliko zagonetnejši pojav od vseh teh religioznih izbruhov. Univerza v Chicagu bi bila na primer za sociologijo religije veliko zanimivejši predmet raziskav, kot so islamske Sole v Qomu (Iran). Z drugimi besedami povedano: pojavi, o katerih tu razmišljamo, kažejo na kontinuiteto obstoja religije v človeški eksistenci.

*Drugič, kakšen je verjetni prihodnji razvoj ponovno oživljene religioznosti? Glede na veliko raznolikost verskih gibanj v sodobnem svetu se ne bi bilo smiselno lotevati celovite napovedi. Če že, potem bi bilo napovedi boljše omejiti na nekatera področja. Z določeno gotovostjo je vendarle mogoče reči naslednje: Nobenega razloga ni za predvidevanje, da bo v enajdvajsetem stoletju prišlo do upada religioznosti. Manjšina sociologov religije sicer skuša rešiti staro sekularizacijsko teorijo z nečim, kar bi jaz imenoval hipotezo zadnjih zdihljajev. Zveni nekako takole: modernizacija *pomeni* sekularizacijo; gibanja, kakršna je npr. islamsko ali evangelijsko, predstavljajo zadnje trziljaje religije, ki nujno izumira; sekularizacija bo končno zmagala. Ali, če povemo nekoliko manj spoštljivo: Nekoč bodo iranski mule, binškošni pridigarji in tibetanski lame razmišljali in delovali tako, kot današnji profesorji književnosti na ameriških univerzah. Osebnost menim, da je ta teza nepreprečljiva.*

Ob splošni napovedi, da religioznost v tem stoletju ne bo upadla, zelo raznoliko razmišljanje o posameznih vidikih religioznega razvoja. Mislim na primer, da bodo najboljše islama gibanja v primeru, da bodo uspela zavladati neki deželi, težko obdržala svojo sedanjo držo *nasproti* modernosti (to se, kot kaže, že dogaja v Iranu). Tudi binškošna gibanja, ki je danes razširjeno večinoma med revnimi in neizobraženimi ljudmi, bo po mojem mnenju težko obdržalo svoje verske in moralne značilnosti nespremenjene ob rastoči družbeni

mobilnosti teh ljudi (to je že bilo v veliki meri opaženo v Združenih državah). V splošnem je veliko teh religioznih gibanj povezanih z različnimi nereligioznimi težnjami; njihov prihodnji razvoj bo torej vsaj delno pogojen z razvojem teh teženj. Bojevito evangelijsko gibanje v ZDA bo na primer imelo drugačen razvoj, če bo kakšna od njihovih zahtev zmagala na političnem in zakonodajnem področju, in drugačnega, če bo na teh področjih še naprej doživljalo neuspehe. Poleg tega v religijah – kot v vsakem drugem človeškem prizadevanju – posamezne osebnosti igrajo veliko večjo vlogo, kot je večina sociologov in zgodovinarjev pripravljenih priznati. Mogoče bi v Iranu prišlo do islamske revolucije tudi brez Ayatollaha Khomeinija, a bi bila verjetno precej drugačna. Nihče ne more napovedati pojava karizmatičnih osebnosti, ki lahko poženejo silovita religiozna gibanja v povsem nepričakovane smeri. Kdo ve – mogoče bo v Ameriki naslednje religiozno vrenje izbruhnilo med razočaranimi postmodernimi akademiki!

Tretjič, ali se znova oživljene religije razlikujejo v svojih kritikah sekularistične ureditve? Da, gotovo: glede na specifični sistem verovanja. Ratzinger in Dalai Lama bosta zaskrbljena zaradi različnih vidikov sodobne posvetne kulture. Gotovo pa se bosta oba strinjala o plitkosti kulture, ki skuša shajati brez vsake presežne orientacijske točke. In imela bosta dobre razloge za takšno mnenje. Religiozni vzgib, iskanje pomena, ki presega omejenost izkustvene eksistence v tem svetu – ta vzgib je bil vedno prisotna poteza človeštva. (Ta trditev ni teološka, ampak antropološka; tudi agnostični ali celo ateistični filozof bi se lahko popolnoma strinjal z njo.) Da bi iztrebili ta vzgib za dobro, bi bilo potrebno nekaj podobnega mutaciji človeške vrste. Seveda so si radikalni razsvetljevski misleci in njihovi mlajši nasledniki želeli nekaj takega. Vendar se to še ni zgodilo in, kot sem skušal pokazati, ni verjetno, da bi se zgodilo v dogledni prihodnosti. Vsem ponovno oživljenim verskim gibanjem je skupna naslednja kritika sekularistične kulture: Človeška eksistenca, ki je prikrajšana za transcendentno, je osiromašena in končno nevzdržna.

V kolikor ima današnja sekularistična kultura svojo posebno moderno obliko (obstajale so tudi že drugačne oblike, na primer v konfucianistični in helenistični kulturi), je kritika sekularnosti usmerjena tudi v določene vidike modernosti. Poleg tega se različna verska gibanja seveda razlikujejo tudi po svojem razmerju do modernosti. Kot sem že omenil, lahko ugotovimo, da islamski prepoved močno teži k negativnemu pogledu na modernost. V nekaterih vidikih je naravnost protimoderen oziroma zavrača modernizacijo, na primer glede vloge žensk v družbi. Za razliko od tega je po mojem mnenju mogoče dokazati, da je evangelijski prepoved naravnost k modernizaciji v večini dežel, kjer se pojavlja; v Latinski Ameriki je gotovo tako. Novi pripadniki evangelijskih skupnosti opuščajo številne tradicionalne poteze, ki so zavirale modernizacijo, na primer *machismo*. Isto velja za servilnost do hierarhije, ki je bila značilna lastnost iberskega katolicizma. Njihove cerkve spodbujajo vrednote in vedenjske vzorce, ki prispevajo k modernizaciji. Naj osvetlim le eno pomembno točko: pripadniki evangelijskih skupnosti želijo brati Sveto pismo, da bi bili lahko v polnosti soudeleženi pri življenju svoje skupnosti; ta želja spodbuja pismenost in s tem pozitivno naravnost do izobraževanja in osebnega napredovanja. Želijo biti udeleženi tudi pri pogovorih o zadevah skupnosti, ki so v veliki meri v rokah laikov (zelo pogosto žensk); ta laična cerkvena organiziranost spodbuja učenje organizacijskih spretnosti, ki so potrebne za izvedbo javnih zborovanj in za finačno poslovanje. Povsem stvarno je predvidevanje, da so evangelijske skupnosti v tem smislu – gotovo nenamerno – šole demokratičnosti in družbene mobilnosti.